

EUSKAL LIBURUA GAUR

Euskal liburuaren bizitza larria azaltzeko Joan Mari Torrealdai, gure letren azterlari trebearengana jo beharra genuen. Hona hemen berak prestaturiko gai honetako flash argiak.

Gure aldetik, argazki batzu erantsi besterik ez dugu egin.

Sarrera

Atarian

Liburua hartu dut ardatz bezala. Liburua aztertu nahi izan dut, objektu bezala, eta batipat prozesu gisa.

Bidegurutze bat bailitzen da liburua: bide askok eramaten dute hara, eta handik bide ugari abiatzen dira. Bide horietan ibili naiz ni, aurrera eta atzera.

Franskismondoren zentratu dut azterketa. Neretzat badago hor hasiera berri bat, gerora hobeto ikusiko dena. Halere, ondoko lerrootan maizaldi luzeagotan mogitzen naiz, esplikazio bila, ongi berezitu gabeko garai berri hau situatu guraz.

Zer den bidegurutze hori esplikatu nahi izan dut, hasteko: liburugintzaren ibilbidea, alegia, eskuizkribu bat nola bilakatzen den salmentako objektu.

Sarreraren bigarren punto bezala, "zereginen banaketa euskal Kulturari" izenpean, gure eboluzioa nolabait tipifikatzeko ohar-txo batzu egiten ditut.

Sarrera gisako artikulu arrigarri horren ondoren, liburuaren "egile izpirituala" eman nahi dut ezagutzera. Euskal idazlearen tipologia bat aurkezten saiatzen naiz. Hitzak jatzeko erabili ditudan laukirik gehienak 1978koak dira.

Produktzio-aparatora, argitaletxera, izultzen naiz berriz. Era-kutsi nahi dudana zera da, zernolakoak diren egingo argitalda-riak, nola funtzionatzen duten, eta bereziki beste hau: Merka-tuaren eskariaren eraginez zer arriskutan gauden, zenbait liburu mota desagertzekoan, alegia.

Kapitulu horretan errealtatea deskribatu baino ere gehiago joerazko arriskuak salatzea gura izan dut.

Liburuaren kontsumatzaile huts bezala oker uste dugun (irakurlerik gabe ez dago libururik, idatzi zuen Sartrek) irakurleriaz ere bi hitz esaten ditut. Bi hitz edo bi ohar, askoz gehiago esate-rik ez dagoenez, ezagutzapen faltaz. Ez dago irakurleriaren in-kesta orokor eta osorik. Hurbilketa moduan saiatu naiz gure irakurleriaren tamaina eta aurpegia nolabait deskribatzen.

Eta liburua bera?. Liburugintzaren argazki bat egin nahi izan

dut, deskribapen bat, zenbat eta zer publikatzen dugun. Eta gero, liburuaren produktzio-egitura bera gure errealtatearen argazkitzat hartu dut. Diglosia ispiatzen du gure liburugintzak. Erremediatzeko, bide bakarra liburu politika jator bat denon artean egitea dugu, euskal kultura kolonia bilakatzetik libratu ahal dezagun.

Liburu sail guztien artean, bat hautatu dugu bereziki trata-tzeko: literatura. Literaturaren inguruko problematika arakutzen dugu, krisiarena, topikoena. Eta literaturaren barne-sailetan murgiltzen gara, analisi bidez, eta modu berezi batez narratiban.

Hona nere lana, edukinari dagokionez.

Trataerari buruz esan dezadan idazkera periodistiko eta libre batetan aritu nahi izan dudala, aparato kritikorik gabe, bateko, eta, besteko, usteak era artezean eta zuzenean boteaz, inoiz abardura gutxiz. Arintasunak ez al dio xehetasunari kalterik egingo!

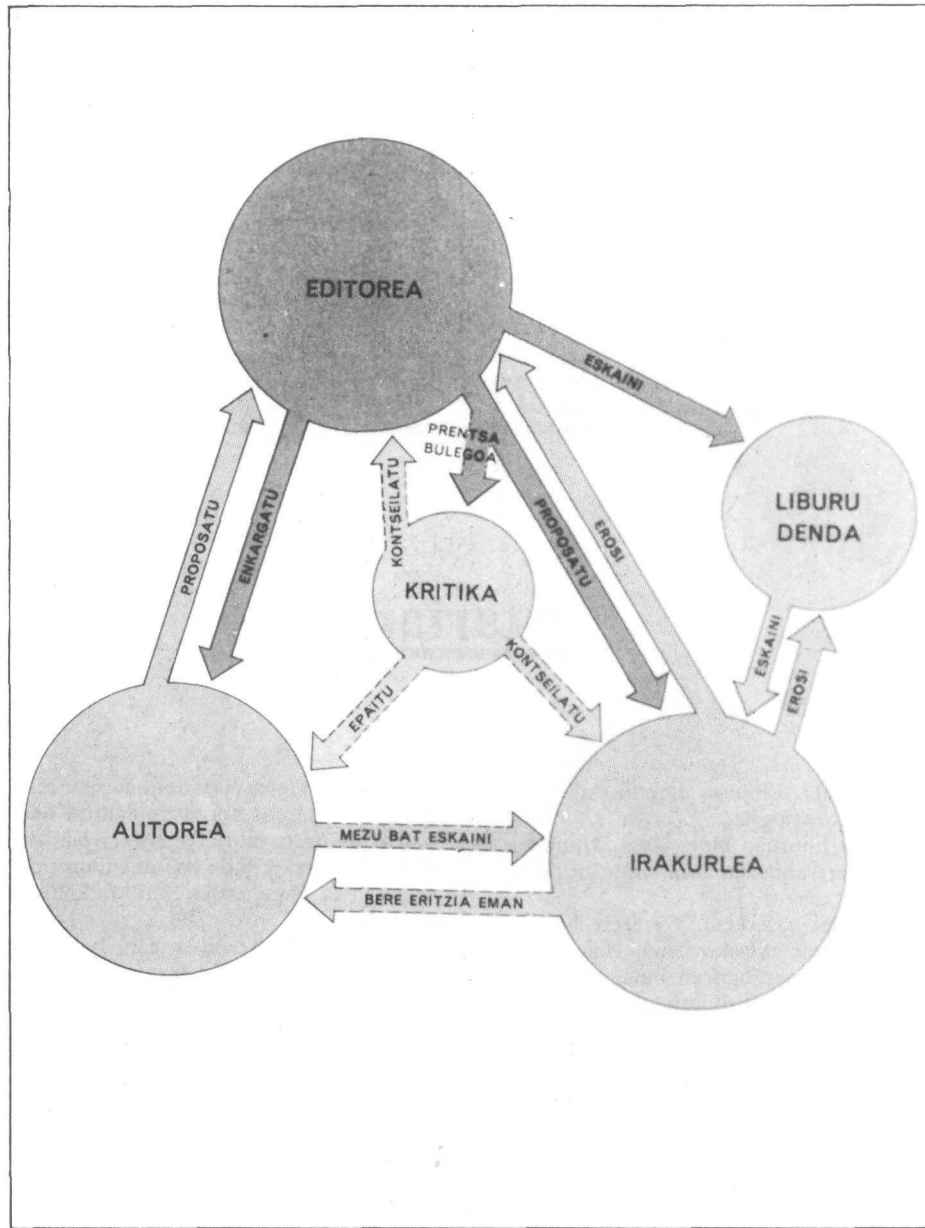
Bestalde, arazo bakoitzaren inguruan daudekeen puntuak oro ikuitu partez nahiago izan dut trazo lodi batzuk markatu. Zila-ren eta zenbakien mundutik ere ahalik eta gehien alden du naiz. Ikusera orokor bat eskaintzera jo dut, xehetasunen kaltetan; au-tobidetik gidatu nahi dut irakurlea, bidezkatu ez dadin gal.

Erabili gabe utzi dudana makina bat alderdi eta ikusguneren jakitun ere banaiz.

Asmo zabalagoz ekin nion lanari hasiera batetan. Kultura idatziaren panorama osoa eskaini nahi nuen. Ezarritako neu-riak jo eta pasa egin ditut ustekabeen. Tratatu gabe gelditzen dira, horregatik, aldizkariak, prentsa, Euskal Idazleen Elkarte, Durangoko Azoka, Mitxelena-UZEI arazoa, kultur taldeen aur-kezpena, liburugintzaren azterketa sailez sail (liburu teknika, irakaskuntzako, etab.).

Eskaintzen dudanarekin konformatu beharrean naiz, lana bu-rtzean, lekurik ezaren erruz. Zertan datzan gure liburu produk-zioaren gakoa zertxobait argitu badut, pozik naiz.

Liburugintzaren Ibilbidea

Liburuaren prozesuan pertsonaia askok eskuartzen du. Sinplegia da zera esatea: idazlea dela autoreia; liburua 49 orrialdetik gorako paper-kopuru idatzia dela; editorea, banakuntza eta liburudenda, kultur-zerbitzu direla. Askoz konplexoagoak dira, bai bakoitzaren egitekoak, bai elkarrekiko harremanak. Ez dute, gainera, beti eta leku guztietan berdintzionatzen.

Laburki, eta arin-arin ikusiko ditugu hemen pertsonaia edo protagonista bakoitzaren funtzioak, berauen arteko loturak eta euskal kulturaren nola moldatzen diren gaurregun.

AUTOREA

Idazlea da liburuaren egilea, esan ohi da. Bai, eta ez. Eskuizkribuaren egilea, bai; baina liburua, originala eta gehiago da. Eman dezagun idazlea "egile izpirituala" dela.

Dena den, Mendebaleko legerietan, autorea eta obra arras loturik daude, jabego-eskubidea dela tarteko. Liburuak hasierarrietan ekarri ohi du copyright ... Liburuaren egilearen izenarekin. Eskubide hauek hilda gero ere iraua egiten dute. Autore horixe da idazlanaren jabea, eta beronen baimenik gabe ezin daiteke lan horrekin deus egin. Idazlearen defentsan sorturiko eskubide hauek 1886an onartu ziren lehendabizikoz Bernako Konbentzioan.

Autore horri idazlea deritzogu. Idazlea, baina zer da idazlea? Ez dago batere argi. Legeria batzutan liburu bat idazten duena; hiru liburu behar dira beste batzutan idazle izena hartzeko; 100 artikulua aski dira, beste batzutan. Idazle izateko ez dago etsaminarik; ez dago diplomarik; idazle izatea ez da karrera; ez da profesioa; eta, halere, idazlea hor dago, definigaitza bada ere.

Liburuaren eginkizun kreatzailea autoreari dagokio. Honek bi harreman-mota nagusi du. Batetik, irakurlearekin. Mezu bat eskaintzen dio autoreak irakurleari: liburua bera. Eta bigarren, editorearekin: eskuizkribua proposatzen dio editoreari. Proposatu, eta itun bidez saldu.

Oso lineala eta simplea dirudi honek. Errealitatea, aldiz, ez da ez simple eta ez lineala. Artesautzatik industri-mailara igarotzean, argitarazlea biziki inportantea bilakatu da. Editoreari dagokio askotan promozionatzaile izatea, iniziatiba kulturala, lana enkargatzea, alegia. Argitarazlea, enpresa-gizona da geroz eta gehiago. Gure artean ere bai. Idazle-editore harremana ez da berdina gaur eta, eman dezagun, orain 10 urte. Argitaratzaileak indar askoz gehiago du orain, eta indar-erlazioa bere alde dago inolako zalantzarik gabe, horren alde on eta txar guztiekin.

ARGITARATZAILEA

Editorearen garrantzi geroz eta handiago azpimarratu beharrik ez dugu hemen. Ikus ditzagun horren funtzioak, hauetatik bait dator kio azken batean bere indarra. Funtzio horiek honela izenda genitzake: hautapena, produkzioa (ekoizpena), banaketa.

Hautapena

Irakurle batek edo Irakurle-Batzordeak hartzen du idazlearen eskuizkribua, eta epaitzen. Azken juicio hau (idazlearentzat noski) bi erizpideren izenean egin ohi da: alde batetik, lanaren kalitatea neurtzen da; eta bestetik, originalaren salmenta-possibilitatea.

Kontrol hau onez igaro ezker, produkzio-sailak hartzen du eskuizkribu hori, eta berridazketa edo originalen azken onazpena egin ondoren, argitalpen-jitea erabakitzen da: luze-zabaleroak, letra-modua, paper-mota, azala, enkoadernaketa, etab. Alegia, liburua komertziorako produktu egitea.

Ekoizpena

Eta kostuen kalkulu bat egin ondoren, salmeta-prezioa eraba-

kitzen da, hots, kostuak 2, 3 edo 4 bider. (Baina kasu, salmenta-prezioa ez dator kio osorik argitaletxeari. %50 bat jasotzen du honek). Lehen edizioak, osorik salduta, kostuak ordaindu (inprimategia, autorea, banaketa) eta enpresari irabazia eman behar dio. Gutxiago saltzean dago arriskua eta galera. Eta gehiago saltzean, irabazia. Alegia, bigarren edizio batek enpresaren irabazi areagotu egiten ditu, lehengo inbertsioez baliatzen bait da oraingoaz ere, paperean eta tiradan ezik.

Banaketa

Produktu hori, liburu hori, burutu denean, banaketa dator. Banaketaren bidez liburudendetara zabaltzen da liburua. Liburudendak ez du liburu hori erosten, eduki baizik. Salduko ez baltiz, itzuli egingo luke, eta gaitza editorearentzat edo banatzailearentzat.

Banaketa, oso inportantea eta gaitza da. Ezaguterazi egin behar da liburua: publizitatea egin, kritikarako aldeak banatu, aurkezpenak antolatu. Dena doa editorearen kontura. Bigarren parte, hots, liburua liburudendetara eramatea, normalki ez du editorialak berak egiten, zabaltzaileen bidez baizik. Esan gabe doa banakuntza oso garestia dela. Lehenengo, promozioa tituluz-titulua egin behar delako; ez "en serie". Eta bigarren eta batez ere, banatzaileak salmenta prezioaren 40-60 kobratu ohi duelako. Erdia gelditzen zaio, beraz, editoreari, eta hortik ordaindu behar ditu autore-eskubideak eta argitalpen-kostuak.

Euskal Herrian

Editorearen pertsonaia honek eta argitalpen prozesu honek nola funtzionatzen dute gure artean?

Gurean ere argitaletxearen garrantziak gora eta gora egin du. Sarritan autorea ere bere esku da, "enkarguz" laneginez. Eskuizkribuen berridazketan, liburuaren taiuan eta itxuran asko irabazi dugu azken urteotan. "Irakurketa-Batzordeak" lanegiten du, argitaletxe batetik bestera alde handiak badira ere.

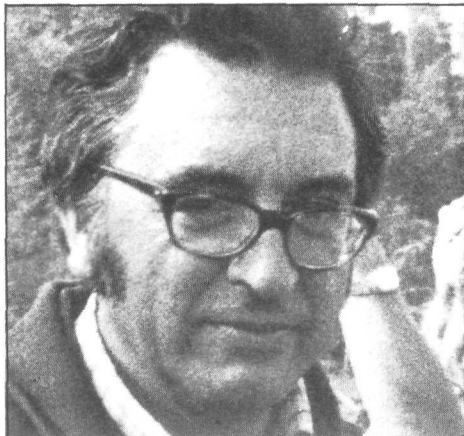
Promozioari eta prentsa -bulegoari buruz ezin gauza bera esan. Liburuaren kanporatzea ez da behar bezala zaintzen. Zein editorialak banatzen du tiradaren %10 promozio hutsean, beste tokitan egin ohi omen den bezala?

Editoreak, liburu-mota ikusita, salmentabidea erabaki behar du: atez-ate, klub-en bidez, korrespondentziaz, abonamenduz, liburudendaren bidez, etab. Gure artean, euskarazko liburuaz ari naiz orain (ez euskal gaiez buruzkoetz), liburudenda-sarea erabili ohi da gehienbat gaurregun. Liburudendarekiko editorearen harremana ez da zuzena, banatzaileen bidez egin ohi dena baizik. Urte gutxitan banatzaileek indar handia hartu dute. Berauek inposatuz ditzakete baldintzak: produktua entregatuz gero gutxi egin dezake editoreak. Eta egileak? Galdetzea ere! , esango luke norbaitek. Originala produktu komertzial bihurtu denetik... erdi jokuz kanpo dago autorea.

SALMENTA-EGINKIZUNA: LIBURUDENDA

Hor dago liburudenda, editorearen eta irakurlearen artean. Berari dagokio gehienbat salmenta-eginkizuna. Zer da liburu-saltzailea? Kultura lankide ote? Lanbide merkantila ote?

Hasieran, liburudendak, leku espezialduak ziren. Herritartuz,

José Luis Alvarez Enparantza, "Txillardegí".

Xabier Amuriza.

Teresita Irastorza.

zabalduz joan dira gero, txoko guztietara iritsi nahian.

Edozein dendetan saltzen dira gaur liburuak, kioskotan, drugstoretan. Gaurko liburudenda gehienak komertzio-lekuak dira; galdu dute aspaldi hartako kultur aire eta bokazio hura.

Liburu dendariaren lehen problemetako bat, egun, informazioa da. Hainbeste liburu argitaltzen delarik, geroz eta informatuago dagoen bezeroaren kontseilari nola izan? Euskal Herrian, problema hauei denei, hizkuntzarena erantsi behar diegu. Dendari askok ez daki euskaraz. NOla izan kontseilari kondizio hauetan, zein produktu eskaintzen duen jakin gabe?

EGINKIZUN BALIOZTATZAILEA: KRITIKA

Kritikak maila askotan agertu behar du: albiste-prentsan bezala kultur aldizkaritan eta aldizkari berezietan eta literatur aldizkaritan.

Kritikaren eginkizuna epaitzea eta kontseilatzea da. Autorea epaitu, lana aztertuz; eta editorea eta irakurlea kontseilatu, obra ezagutaraziz, komentatuz, zabalduz.

Jadanik topikoa da gure artean kritikarik ez dagoela baieztatzea. Hala ote? Bai eta ez. Okerrik handiena, lehen mailan dago, informazioan. Ez da lanen berririk behar bezala zabaltzen, sarri argitaletxearen "prentsa bulegoaren" erruz. Bigarren maila bateko kritika ere falta da: idazlana zabaldu eta jendeari hurbilduko diona, adibidez, obra hori irratiteleratuetan moldatu eta komentatuz. Hirugarren fase batetako kritikarik badagoela esango nuke, edo agian hobe: dagoentzako era honetako del. Alegia, autorearen lanaren azterketa, epaiketa egin ohi duena. Dena esateko, hemen ere literatur aldizkaria falta da non kritika hori sistematikoki egingo dena.

IRAKURLEA

Irakurlearekin liburuaren prozesuaren amaierara gatoz. Irakurlearekin hartzen du liburuak bere bizitza propioa. Irakurlerik gabe ez dago libururik, esan zuen arrazoiz Sartrek.

Eskema honetan ikusten dugunez, irakurleari liburua erostea eta autoreari bere eritzia ematea, bi funtzio hauek dagozkio. Liburu baten irakurketak ez du nahitaz erosteta suposatzen, baina bai neurri handi batetan, liburutegi publikoen sarea askoz hobe antolatzen ez den bitartean. Oraingoz behintzat erosteta-funtzio hori oso berea da irakurleak. Eta noski inportantea dela, honetxek erabakitzen bait du merkatuko produktu horren, liburuaren, bizitza.

Irakurleari dagokion beste funtzioak munta handiagoa du kulturaren aldetik. "Feedback" honek normal funtzionatu beharko luke kultur gizarte batetan. Guarregungo gizartean, aldiz, bitartekari gutxi dago irakurlearen eta autorearen arteko harremana egin ohi dutenak. Oso urruti gelditzen da bata bestearengandik, urrutiegi. Produkzio-aparatoak, originala plazaratuaz, harreman hori posibleztatu egiten badu ere, ez du errazten, haren dinamikan autorea eta irakurlea elkarren ondoan ez baina bi muturretan daude eta. Gaurko liburugintzaren okerrik

handiena hauxe da hain zuzen, argitaletxea bitartekari izatetik protagonista izatera etorri dela, autorea eta irakurlea prozesutik baztertzokora bidaliz.

ZEREGINEN BANAKETA BERRIA EUSKAL KULTURAN

Gerraoste luze honetan, mogimendu kulturalen (linguistikoa nahiz literaturakoa) aldi edo fase desberdinak bereiz genitzake.

50. hamarurtealdian "euskara kaleratu" beharraren kontzientzia nagusitzen da, hots, euskararen modernutasunaren premiantzia kontzientzia, eta, orobat, euskara kultur eta bizieremu guztietara eraman beharraren kontzientzia. Hori gabe euskarak ez zuen salbaziorik.

60. hamarurtealdiak beste urgentzia bat plazaratzen du: "euskara bat", euskararen batasunaren kontzientzia, hots, hizkuntza finkatu, normatibizatu eta normalizatu.

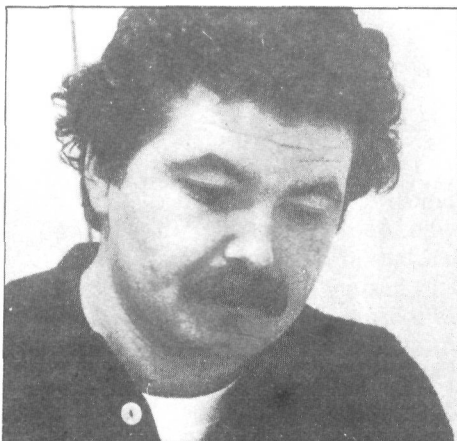
Gaurregun, hirugarren aldi batetan gaudela ematen du, nahiz eta aurreko urteak eta premiak ez desagertu. Belaunaldi berri baten zantzuak (eta urratsak) ikusten ditugu. Belaunaldi honek literaturaren lehentasuna eta autonomia aldarrikatzen du indar handiz. 1956-1964ko belaunaldiak sortutako etena ideologikotzat eta linguistikotzat jo bagenez, gaurkoak dakarrena "literarioa", formalista dateke.

Literaturaren "autonomiaren" errebindikapen hau aurreko belaunaldien joera nagusiaren aurka eta haiengandik bereiztearren egin ohi da. Izan ere, 56ko edo 64ko belaunaldiko idazle andana batentzat literatura eginkizuna interes urteago batzuetara makurtu ohi zen. Euskararen normalizazioa sozialak, kulturalak, linguistikoak kezkatzen eta larritzen zuen idazle mota hori. Ez dezagun ahantz belaunaldi honekin batean (eta beroni esker ere) jaiotzen direla ikastolak, alfabetatzea, euskalduntzea, euskal kanta berria, eta honekin indartzen direla argitaletxeak eta komunikabideak.

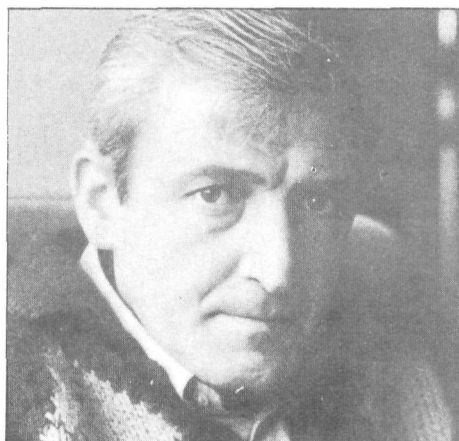
Nere eritzian, 1969an Rikardo Arregik proposatu zuen liburu-politikak ematen du aditzera garbien belaunaldi horren sentiera. Zer da promozionatu behar dena? Lehendabizi, euskararen kultur garapenerako oinarriko liburuak; bigarren, itzulpenak; eta saiakera motzak; eta hirugarren —hirugarren!— literatur sorkuntza.

Gaurko belaunaldi "berriak", oster, literatur sorkuntza hauxe jartzen du lehen lekuan. Aurreko belaunaldiak aberria, kultura, hizkuntza egin nahi zuten. Honek, literatura.

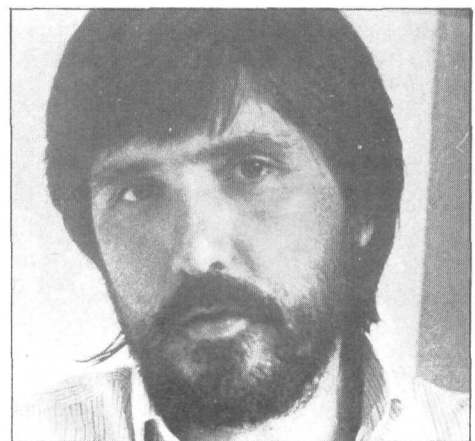
Eginkizunen banaketa berri baten aurrean gaude. Euskal kultur ingurunea, zatikatuz, diferentziatuz doa egunetik egunera. Literaturagileari, idazleari, kazetariari, hizkuntzalariari edo kultur animatzaileari bezala, denbora berean fronte askotan egotea eskatu izan zaio. Eginkizunak bereiztera goaz gaur. Gero eta gehiago, literatoari, esate baterako, literatura esigitzen zaio, ez besterik. Kasu!: bestelako premiak desagertu direlako ez, noski. Zera gertatzen da, alegia, euskal kulturaren gero eta jende gehiago eta preparatuagoa dagoela eta eginkizunak geroz eta diferentziagoak eta bereziagoak direla.

Koldo Izagirre.

Andu Lertxundi.

Ramón Saizarbitoria.

Idazleria

EUSKAL IDAZLERIAREN TIPOLOGIA

Euskal idazleriaz badago jadanik literatur piska bat. Joan San Martinek, Ibon Sarasolak, Joxe Azurmendik eta nik neuk idatzia behintzat. Azken azterketa neronek egindakoa delakoan nago. Eta badira harrez gero urte batzuk. 1977koa bait da "Euskal Idazleak, Gaur" liburua. Nahi bada, ez da hainbeste urte, baina zaharra ematen du, urte gutxitan aldaketa latzak egin bait ditu euskal idazleak. Irakurri berria dut "euskal idazlearen irudiaz" neronek idatzia. Zein desberdin ikusten dudan gaurko idazlearen irudia! Ia-ia konturatu gabe urte gutxitan aldakuntza handia egin du euskal idazleak. Horixe baietz!

Orain arteko analisisiek ez dute ehuneko ehun gaurregun balio. Horixe esaten ari gara. Egungo idazleak azterketarik egiteke dago, bestalde. Honegatik nik hemen jarriko dudana analisi sakon baten fruitu zehatza baino areago kontsiderazio mailan ulertu behar da gehiago. Ohar gisa arituko naiz tipologia hau aurkeztean. Frantziako zenbait analisis erabili begiekin begiratu diot euskal idazleriari, pista berrien bila.

Euskal idazlearen tipologia egingo dut, bai. Alegia, egileen demografiaren aldetik, jatorri sozioprofesionalaren aldetik eta ekonomi-baldintzen aldetik ohar txo batzuk egiteko asmoa dut. Besterik ez.

BAINA ZEIN DA EUSKAL IDAZLE?

Tipologia egin aurretik zein den euskal idazle jakin beharko genuke. Eta horren beronen aurretik zein den idazle.

Zein da idazle?

"Ofizio bitxia, idazlearena" idatzia zuen besteak. Eta egiaz eta benetan halaxe da. Baina ofizio bat al da, gero? Zein da idazle-idazle, idaztetik bizi dena, alegia? Ia nehor ez. Idazlea, idazle da, eta zerbait gehiago: idazle eta irakasle, idazle eta legegizon, idazle eta kalegarbitzaile, berdin da. Eta bizi, bigarren ofiziotik bizi da, gainera. Zer ofizio-mota da hori orduan? Sarri ez ofizio (ez ofizio, ez benefizio), ez ogibide, ez profesio... Bokazioa omen da idazkintza, bokazioa. Doan eta artearen amoregatik egiten den zerbait.

Bestalde, zein da idazle? Nola erabaki zein den idazle eta zein ez? Ez dago honetarako diplomarik, ez etsaminarik, ez eta tribunalik. Ez dago, horregatik, erizpide fjiork. Erizpide ekonomikoa erabil liteke: irabazien %50tik gora idazkintzatik jasotzen duena, hori da idazle. Inor gutxi gelditzen da kriterio honekin.

Beste kriterio-mota bat ekonomikoa baino gehiago erabili ohi da: Idazle-Elkarteetako bazkidea da idazle. Ez da gaizki, baina kanpoko kriterioa iruditzen zaigu.

Zein da idazle? Liburu bat idazten duena, eta kitto! Egiazki ez da honela gertatzen, eta erizpide mekanikoa da.

Bestelako erizpideak dira luzarora nagusi, egia esan, nahiz eta zehaztasun gutxiokoa denak. "Consensus" gisako zerbaitetan oinarritzen dira. Ez omen dago tribunalik norbait idazle definitzeko sorturik, baina badago: publikoa da tribunale hori, irakurleria. Publikoaren harrerak definitzen du idazlea. (Publikoaren harrera hori antzemateak lanak ditu, ordea).

Zer eta zein den idazle definitzea gauza nekeza bada, ez da errazagoa euskal idazlea zein den erabakitzea. Erizpide zabal batez 300-400 izan daitezke. Hertsia go batekin, 150. Eta zentzu hertsian, 50en bat agian. Euskal idazlearen arazoa mugatzea zailagoa da alde askotatik: kriterio ekonomikoa ez du balio, noski. Nola gidatu orduan? Idazlearen beraien elkarten erizpideek-eta ez dute balio gurean. Delako "consensus" hori zehaztea ere ez da xamurra. Euskal literaturaren historian bertan ez dago adostasunik: batzuentzat euskaraz zerbait idatzi duen edonor da idazle; beste batzuentzat, apenas dagoen idazlerik, dau denak predikariak eta hizkuntzazaleak direlarik. Historia finkatzea zaila bada, are gaitzagoa da gaurreguno idazleria determinatzea. Denboraren joanak, udazkeneko aizeak ostoak bezala, hainbat eta hainbat "idazletxo" bota egiten ditu, ondorioz balio finkoak soilik gelditzen direlarik. Historiaren arrago-

rik ez du azterzaileak idazleko modernoa definitzeko orduan. Zein panorama desberdina agertuko luketen adibidez, J. Landak eta L.M. Mugikak, gaurko literaturaz.

Zenbat gara? Joan San Martinen katalogo bio-bibliografikoan (1968) 400 idazle eta gehiago zerrendatzen dira. Euskal Idazleak, Gaur, liburuan (1977) 155 gizakume jo nituen idazletzat. Eta 1978an Euskaltzaindiaren Bergarako Batzarrerako 363 idazleei bidali zitzairen inkesta. Eta gaur? Egun, edozein kriteriorekin ere gehiago, azken aldi honetan dexente jao bait da (bizialdi luzerako izango denik ez badakigu ere).

Orri hauetan, idazleari buruzko indefinizio horretantxe jarraituko dugu guk, azterketa berri eta gaurkotuen esperoan.

IDAZLEAREN GURASOAK

	%
Sozio-profesional kategoriak	Aita
Lanbide liberalak (mediku, abokatu, injinari, irakasle...)	12
Letra eta artea	2
Erlizjiozko lanbideak	0
Funtzionario, enplegatua	6
Komertzari	12
Industri langile	22
Esku langile	12
Nekazari	34

Nehor ez da idazle jaiotzen. Egin egiten da bat idazle. Hori bateko. Eta besteko, edozein girotan hazitzea eta bizitzea ez da idaz-bokaziorako berdin.

Taula horrek, idazlearen jatorri herritarra nabarmentzen du. Langileen eta nekazarien semeen proportzio hori, %68 hori, horra datu arraro, bitxi, harrigarri eta esanguratsua. Ez da herri hazietan horrelakorik gertatzen. Eta gertatzea bera, ez da normala. Ez normala eta ez arrunta, baina gertakari hau ez da inolaz ere esplikagaitza gurean. Fenomeno hau ulertzeko gogora dezagun tradizionalki non gorde izan den euskara: jende apalen artean, baserrian, bertako langilegoan.

Gizarte-maila eta kategoria horietan kontserbatu da euskara, zoritxarrez ia eskusiboki. Nondik aterako dira, ba, idazleak?

Gerora begira, bistan da idazlearen sorlekua arras aldatuko dela. Kalea eta erdi-mailako gizarte kategorietatik etorriko dira berriak, oker ez banago. Ari dira sortzen dagoeneko.

Esan dut beste herrietan ez dela holakorik. Gurean hizkuntzaren egoerak determinatzen du. Haietan, etxeko giroak eta hezkuntzak.

Gehienetan, familia oneko edo artistakoa da idazlea. Frantziar, gaur bertan, autoreen 40k, inkesta batetan, bere aita kuartro nagusi eta lanbide literaletakoa du. Kategoria apaletakoa (enplegatua, langile, nekazari) ia-ia ez dira agertu ere egiten, nahiz eta gizartean berauek izan ugarien.

Gizarte jatorriak erabakitzen bide du idazle-bokazioa. Ikusi dugu zein zentzutan kultura handitan, eta zeinetan gurean, euskararen ezagutzapena tartekatzen delako.

IKASKETAK: GAINERAKOAK BAINO IKASIAGO

Idazlearen ikasketa-maila batez besteko nazionala baino askoz altuagoa da. Hemen eta nonahi. Konstante bat da. Gizarte selektzio bat badago hor, jaiotzetik abiatu eta hezkuntzaren pibilegiotik igaro ohi dena. Edozein izan daiteke idazle baina teoriarik bakarrik. Praktikan, selektzio moduren bat badago, esplikagaitza bada ere.

Euskal idazleen ikasketak, zernolakoak dira?

Idazlearen ikasketak (1978ko inkesta)	%
Batxiller nagusia-COU	4,6
Titulu tipiak	2
Ikasketa apalak	7,1
Eliz-ikasketak	20,9
Ikasketa nagusiak	36,7
Ikasketa nagusiak-eliz ikasketak.	16,3
Autodidakta	7,1

Jaiotzak deus gutxi erabaki du, gurean, orain artean idazlearen bokazioa: esanberri dugu, gehiengo jatorri apalekoa dela. Hezkuntzak, bai, ordea. Euskal idazleetan gutxienez 53k ikasketak nagusiak egin ditu. Euskal gizarteak ez du neurri hori ematen, ez eta hurrik eman ere.

Euskal idazlea, bestalde, zenbat eta gazteago hainbat eta jantziago da. 1941 geroztik jaiotakoan artean 76k egin dituzte ikasketak nagusiak. Karrera jendea ugaltzen ari da, idazle-populazioan eta autodidaktak eta diploma apalenetakoak urritzen.

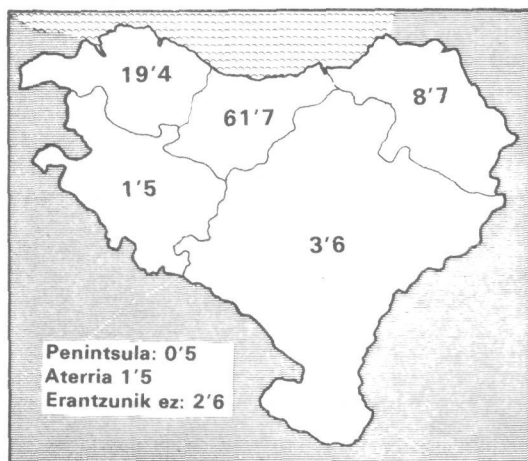
IDAZLERIK GEHIENAK, IA DENAK, GIZONEZKOAK

Duela zazpi urte UEUn hitzaldi bat euskal idazleei buruz eman nuelarik, idazle emakumeak ez nituela ia-ia aipatu ere egiten-eta eraso ninduten neska batzuk. Nerea bailitzen errua. Errealitatean dago gakoa, hots, emakumearen presentzia eskasean. Eta ez aztertzailearen baitan.

Euskal idazle gehienak gizonezko, direla irakurrita ez da inor harrituko, noski. Belaunaldi orotan falta dira emakumezkoak. Apaizgaitegiak ez dira idazle emakumezkoak sortzeko lekuri aproposenak, jakina denez. Eta, dakigunez, urte luzetan, gerraosteko lehen belaunaldian adibidez, seminarioetan erne dira euskal idazlerik gehienak, gerora kleroan jarraitu nahiz ez.

1978an Euskaltzaindiarentzat egindako inkestan, %4 emakume agertzen da. Gutxi da, gutxiegi. Gaurrengoko errealitatea aintzat hartuta, emakume idazleen kopuruan gora egin du zailtzarik gabe. Aurrera egin dugu. Inkesta hartan sartugabeak dira Mariasun Landa, Pilar Iparragirre, Teresita Irastorza, Urtaun, Maripi Solbes, Itxaro Borda eta beste. Gaur 15-20 bat emakume badira idazkintzara emanak. Halere, gutxiegi, biztanleria aktiboko emakumeen kopurua kontutan hartuta. Neurri handixeago zein txixixeagoan, horrelaxe da beste literaturatan ere. Herri guztietan daude azpi-ordezkatuak emakumeak, idazkintzari dagokionez ere. Frantzia bertan "Who's Who in France" delakoan agertzen diren autoreen %8 dira emakumezko.

IDAZLERIK GEHIENAK, GIPUZKOARRAK

Euskal literaturaren geografia egiten denean, gauza bat dago nabarmen: giro literarioa non, idazlea han. Bi zentzutan balio du baieztapen honek. Bateko, literatur giroak erakartzen du idazlea, gaurregun, adibidez, Gipuzkoara etortzera. Eta besteko,

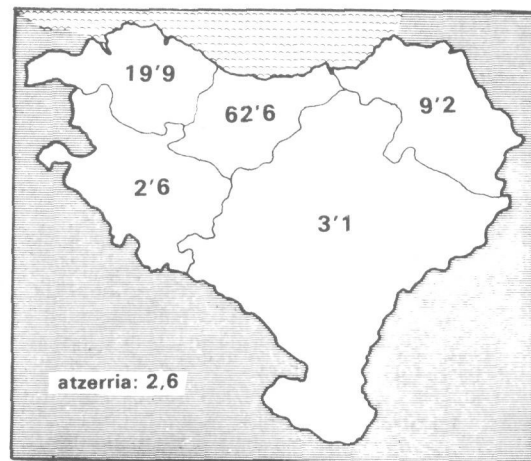
ingurugiro literarioa bera idazle-sortzaile bilakatzen da.

Historiari begira, euskal literaturaren lehen bi mende eta gehiagoko idazle harrobia Iparraldean izan zen, Lapurdi bereziki (XVI-XVII). Hegoaldera igaro zen gero, behin betirako dirudie-nez, eta hemen batez ere Gipuzkoara, XVIII. mendean, eta XVIII-XIX bitartean Bizkaia. Gipuzkoa izan da geroztik nagusi, nahiz eta ez beti pisu bera eta berdinarekin. Egungo idazleen artean %62 inguru jaio da Gipuzkoan, Bizkaian ia %20, eta gainerakoa —ondo gutxi!— besteetan. Eta badirudi kontzentratze hau gutxitu barik areagotu eginaz doala: kopuru orokor hori adinez desberdindurik ikusten dena, zera da, idazle gazteen jaiotze-geografiak ez duela Euskal Herriaren mugarik, kontrara baizik: zenbat eta gazteago eta giputzago (eta bizkaitarrago). Nafarroatik eta Arabatik, kasurako, idazle gutxi sortzen da. Ez zahar eta ez berri.

Seinala dezagun, amaitzeko, euskararen kasuan, idazleen jaiotzeriak hizkuntz zentzua ere baduela, Euskal Herria euskalkitan zatikatua dagoenez. Idazle giputzen nagusikoak ez ote du, ba, muntarik eta eraginik izan euskara batua sistematizatze orduan? Erizpide soziolinguistikoak aipatzen zituen K. Mitxelenak berak.

BIZILEKUA: GIPUZKOAREN ERAKARMENA

Idazlea bizi den Probintzia	%
Araba:	2,6
Gipuzkoa:	62,6
Nafarroa:	3,1
Bizkaia:	19,9
Península:	—
Ipar Euskal Herria:	9,2
Aterria:	2,6

Kreazioaren geografiari begira, Gipuzkoaren pisua biziki astuna gertatzen da. Gipuzkoa esaten, gainera, Donostialdea esaten gaude.

Zergatik aldatzen da idazlea hiriburura, erdira? Han daude lako besteak ere, argitaldaria, irratia, diska —eta filme— produktzaileak, gehienetan. Ez doa soilki arrakastaren bila, ofizioa praktikatzeko berak eramaten du hara.

Hona idazleen egoitz-banaketa. Gipuzkoak %62,8 idazle biltzen du, berak bakarrik. Bizkaia dator bigarren, urruti: %19,9. Kasu!: bien artean, 82,7 osatzen dute, ia idazlego osoa. Zein portzentaia eskasa duen euskal periferiak!

Gaurregun datu hauek aldatu badira, Gipuzkoaren alde egin dira. Gero eta gehiago bizi dira Gipuzkoan, giro goxoagoaren aldera edo.

EZKONDU ETA LITERATURARAKO HIL

Egia esateko, arazo hau sekula erreparatu gabe nuen azterketa mailan. Euskal idazlegoari dagokionez ez dut puntu honi

buruz azterketa ez kontsiderazio bat bakarrik ere ezagutzen.

Euskal idazleen artean ezkongabeen proportzioa handia zela bagenekien. Noski baietz: fraile eta apaiz multzo handiagatik, eta idazletzat hartzen dugun asko gazte gazteak izateagatik.

Baina berrikitan irakurri dudan ikerketa batetan bestelako arrazoiak agertzen dira puntu honi buruz Frantziako idazleen estudioan:

"Il s'est marié, il est mort pour la littérature", esan zuen H. de Montherlant idazle famatuak: ezkondu eta literaturarako hil.

A. Furetière-k idatzi zuen ezkonbizitza baino egokiagoa zela idazleentzat zelibatoa: "Le célibat est plus propre aux gens de lettres que l'état de mariage" bere hitzetan. Usteak erdia ustel? Frogatu egin beharko genuke gure artean, ea errealtate zein den. Frantziar nazioko ezkongabeen batz bestea 11,9 da, eta inkesta bateko autoreena 17. Dena den, gaurko autore frantsean artean, ezkongabeen eta dibortziatuen proportzioa, biztanleria orokorrarena baino dexente aldiz altuagoa da. Arrazoi ote du Furetière-k Gaur ere, hiru mende geroago?

Euskal idazleei buruzko hurrengo azterketak argituko al digu arazo hau!

HAURGINTZA AURRETIK SORKUNTZA

Aut liberi, aut libris dio latinezko esaera zaharrak.

Idazleen familiak aztertutik, badirudi prokreazioari ez baino kreazioari eman ohi diotela lehentasuna idazleek. Populazio orokorrean baina haur gutxiago aurkitzen bide dira idazleen sendietan. C. de Fresny-k esaten zuena egia ote da, alegia, auke-ratu beharra dagoela geroari zer utzi: haurrak aia izpiritu lanak? Hona haren hitzak: "Un génie marié est un génie stérile. En effet, les productions de l'homme sont bornées. Il faut opter de laisser à la postérité ou des ouvrages d'esprit ou des enfants".

Aipamenak egin eta egin nabilela ohartua dagoke jadanik irakurlea. Gurean ez bait da analisisik, azterketa positiboen egin ezin ba hitzegin. Puntu hau ere aztergai dugu euskal kulturaren.

Konstatazioa da idazleak haur gutxi produkzitzen duena. Zer-gatik haur gutxi? Ekonomiazko ziurtasunik eza aipatu ohi da lehen arrazoi bezala. Eta, bigarren, giro bereziaren premia. Kreatzailearen egoismo famatua: kreatzailearentzat lehen gauza bere obra da sarri, gero emaztea/senarra eta geroago haurrak.

KARRERA BERANTIARRA ETA MOTXA OMEN

Autorea berandu bilakatzen omen da idazle. Ikasketarik eta diplomarik behar ez eta berandu?

Gizarteko biztanleria aktiboa baino 10 urte beranduago has-ten omen da kobratzen idazlea. Eta 15 urte geroago lortzen omen du izena, aipua, entzutea.

Heldutasunarekin bide datur fama. Literatur soziologoek egin izan dituzten estatistikek erakusten dutenez, motxa da autorearen karrera, 15 urte ingurukoa, 40-54 urte bitartekoa. Autore amerikanoen batez besteko adina 49 urtekoa da gizonentzat eta 51ekoa emakumeen artean.

Euskal Herrian ere horrela gertatzen ote da? Ez dugu, ba, behin eta berriz idatzi eta irakurri euskal autore gaztea dela, harrigarriro gazte, oso gaztetan hasten dela idazten, bere hala egiten duela izena, etab.? Bai, hori denori egia da. "Euskadi is different"? Agian ez hainbeste. Gerta daitekena beste hau da-teke: idazle, izen hau merezi duen izkiriataile, gutxi dagoela. Idazle berri gazteak ez du ataskorik aurkitzen. Libre aurkitzen du bidea. Eta neke handirik gabe ematen du ezagutzera bere burua.

Zenbait urte idazkintzan egin, eta gutxien uste denean, bizi-moldea aldatzean, idazteari utzi egiten dio euskal idazle askok. Oso gazterik jubilatzen gara. Langintzari sakonki ekin behar litzaiokien uenean bertan. Berrogei urtetan hasten omen da idazle beretik ematen. Onewan egon beharko lukeen momentuan, euskal idazlea erretiratu egiten da, jubilatuta, idazteari uko egiten dio, edota grinarik gabe, hotz-hotz, jarraitzen du.

Zenbat promesa eta zein errealtate gutxi! Inork eskatu gabe ematen dugu guk erreleboa, hurrenari txanda. Goizegi. Idazle-bokazioak uste eta nahi baino urriagoak direlakoan nago. Idazleak iraun egin behar du, iraun. Bestela ez dago idazlerik.

BIGARREN OFIZIOA: BEHAR-BEHARREZKOA, NOSKI

Langile arrunt bati inongo inkestak ez dio sekula galdetuko bere bigarren lanbidea zein duen. (Pluriempleoa horren debekatu-egonik!). Idazle bati, ostera, beti egin ohi zaio itaun hori. Hona idazlearen beste berezitasun bat.

(1a) denek dute bigarren lanbidea, eta berau da ogibidea, ez idazkintza. Frantziako kasua aipatuz, 400 omen dira lan lumatik bizi direnak, hots, autore eskubidea kobratzen dutenen %1 bakarrik. "Happy few" horiek gurean esku bateko hatzama-nekin konta litezkeela esango nuke, eta igoal denak sobran.

Hona 1978ko inkestaren datuak (200 erantzun)

Idazlearen oraingo lanbidea	%
Jubilatuak	4,6
Irakasleak	29,1
Idazleak (eta hizkuntz bultzatzaile)	17,3
Arte eta letrak	1,-
Fraileak	4,1
Apaizak	10,7
Kuadro apalak	3,1
Kuadro nagusiak	13,3
Enpleatuak	10,2

Hemen interesatzen zaiguna, zera da, alegia zein den lanbide edo ekintza osagarri horren izaera. Zer da lauki horrek erakusten diguna?

Idazle multzo eder bat irakaskuntzan eta hizkuntzaren promozio inguruan mogitzen da: %46,4. Duela 30 urte egin izan bagenu sondaketa bera kleroa agertuko zen lehen tokian. Irakaskintzan kokatze hau, berria da. Ez gure eksklusiboa, Frantziar ere gauza bera gertatzen da eta. Berria da, baita, quadro nagusien proportzioa: %13. Enpleatu eta lanbide apalen artean geroz eta gutxiago aurki ditzakegu. Nekazaritza aipatu ere ez.

Etorrizunari begira, esandakoari beste hau erantsi behar diogu, panorama hobeki zehazteko. Aipaturiko inkesta horretan ageri denez, idazle gazteek irakaskuntzarako joera dute: 38 urte-tik beherakoen artean %45 dira irakasle (adin guztietan %29).

Dirudienez, eta nik ezagutzen dudanez, bigarren lanbide honen helburua bizi ahal izatea da, kreazioaren baitako finantziaketatik bizitzetik ez dagoelako. Euskal idazlea "bigarren" ofizio horretatik bizi da materialki; ez da horretaz baliatzen bere burua lantzeko, osatzeko, edertzeko, kreatzeko, jolasteko, ez.

Esaten ari garen hau ukatu gabe, badira gure artean ere autoreak —gutxiengo txikerra, noski— espresabide desberdinak erabiltzen dituztenak. Kasu horretan galdera bat sortzen da: fenomeno hori zer da, lan-metatze bortxatua ala bokazio plurala? Idazkintzatik horren urruti ez diren zenbait ekintzez ari naiz, hala nola, irratia, telebista, kantua, teatroa, musika, zinema. Autore bat baino gehiago beste medio hauetan ere sartua da, eta ez derrior hortik bizitzeko, espresabide berriak erabiltzeko baino. Luzarora abantail ederrak ditu kreazio-lan diferenteen elkar gurutzatze eta elkartzeko, euskal autore sarriegi bere idazkintzan "inkomunikatuta" egon bait da, gainerako alor artistikoekin harremanik gabe.

LIBURUAREN AURRETIK ARTIKULUA

Idazlea «egin» egiten da. Ez da inor idazle jaiotzen, berriz diogu. Joera, erraztasuna, edo zaletasuna izango du, gehienik ere, beste batek futbolari edo arotz izateko duenaren antzera.

Entrenamendua behar du idazleak, edozein korrikalariren antzera. Ofizio bat ikasten den bezala ikasten da idazten ere. Zur-ginak, harginak, nola, gauza bera behin eta mila aldiz eginaz eta errepikatuz?, horrelaxe idazleak ere. Eredu bat hartu eta hari hurbilduz, hurbilduz eskua landu, hona teknika bakarra, zorio-neko «erraztasun zail» hori erdietsi arte. Hori bateko.

Eta besteko, maratoia egin aurretik korrikaldi ugari egin be-

harra du horretan dabilenak, abilitaderek handiena izanda ere. Froga asko. Saio asko. Alegia, idazlegaiak artikulu asko. Liburu bat ez da idazkintzaren lehen orduan burutzen. Artikuluxkak, artikulua, egin ohi dira, hasteko. Gero handiagotara pasatzeko. Legea bailitzen da. Plazara egun argiz irten aurretik, isileko lan gaitza, nekeza, luzea, penagarria egin beharrean dago idazlea, edo idazlegaiak. Edozein artista antzo. Eta emeki emeki plazazaren hasi gero.

Ofizioa ikasiz joateko biderik egokiena aldizkariak dira. Auzartzea errezago da; konpromisoa, txikiagoa. Eskolako aldizkaria, elkarteko aldizkaria, taldekoa, auzokoa, herrikoa, etab. Idazle asko eta asko, bai gure artean eta bai kanpoan, honelaxe hurbildu da idaztera, etenik gabeko bide batetik bezala. 56. belaunaldiaren kasua ezin argiagoa da. Gerraoste osokoa, neurri batean.

Aldizkaririk ez dagoenean, zer gertatzen da? Bietako bat: idazlegaiak ez da idazle bilakatzen organo faltaz, edo bestela liburutik hasten da. Bietatik dagoke azken aldi honetan. Lehen teoria frogatzea ezinezko da, noski, nor ez zen idazle honegatik bilakatu algia, baina bigarrena, egia da. Idazle gazte askoren lehen fruitu ezaguna, liburua izan da. Zoritubako, heldugabeko fruituaren dasta du halako liburuak. Liburu gisa atera den lan asko ez ziren bere horretan liburutikoa. Hobe zeudekeen aldizkari batetan: probisionalegiak, "berdeegiak" dira liburuaren jitea hartzeko, liburua arras desmitologizatuta ere.

Arrazoi du Joxe Azurmendik Susa-koei zera gogoratzean

«Azken urte hauetan beste belaunaldi bat iritsi da literaturara, eta probak egiten ari da. Eta nik uste dut beti probak egiteko tokia aldizkaria dela. Orduan, bultzada berri hauek, haize berri hauek beti aldizkari batetan egiten dute proba eta gero liburutara. Eta zuen belaunaldi honi gertatzen ari zaiona da probak egiteko ere liburutara jo beharra, liburu txikira, erdi panfletoa, ez daukalako organo bat aldizkari batetan probak egiteko nahikoa, eta beraz, esperimento aro baten ondoren liburua iristeko. Orduan urjenteena niretzat, larriena, idatzi nahi duen jende horrentzat momentu honetan aldizkari bat izatea litzateke (...).

Nik uste dut lehenengo kondizioa hauxe litzatekeela: aldizkaria gazte horien eskutan ustea, ez betiko konsakratuen eskutan. Eta gazteek egin ditzatela egin behar diren esperimentu guztiak, zer den hanka sartzera, zer aldizkari bat gaizki ateratzea, zer den meioratu behar izatea; eta esperientzia hori erabat pasa behar dutela, ez dutela egin behar batzuren aldizkarietan beren esperimentuak egin.

(...) Problema asko dira; dudarik gabe, esperimentaleku izan nahi duen —eta hola behar du nire ustez— aldizkari batek problema asko ditu. Aldez aurretik pentsatu behar dugu hamar edo hamabost urtetako bizitza duela. Gero, esperimentaleku hori utzi, eta beste maila batetara pasatzen gara, eta beste jenerazio batek hartu behar du. Baina hark ez dezala gure aldizkaria hartu, berea osatu dezala. Orduan, aldizkari literario baten problema da —eta hau ez bakarrik Euskal Herrikoena— merkatu batetan ia estabilizatzerira iristen den ordurako hil egiten dela, kasik per definicione...”

EUSKAL IDAZLEAREN MUGAK

Era eta kolore guztietako mugak ditu euskal idazleak. Ezingo ditugu hemen denak aztertu. Horietako batzu aipatzearekin aski dugu orain, zirriborro honetan.

Muga batzu kultura txiki dagozkienak dira. Beste batzu euskararen egoerari berari lotuak.

Tradizionalki aipatzen diren mugen berri emateko Francesc Vallverduri irakurri nion eskema erabil dezakegu.

—Euskaraz idazteak **hedadura urria du**, gaineko kulturek baino askoz urriagoa. Demografia irakurle eskasari analfabetismoa erantsi behar zaio.

—**Ospe eta diru gutxi**, gaineko kulturek baino askoz gutxiago. Baldin artistaren janaria txaloak badira, txalotzeko jende gutxi aukituko du euskal autoreak. Eta, noski, diru gutxiago, erdal idazleen esfortzu bera edo gehiago eginda.

— Hizkuntzako ahalegina. Bateko, euskara bera tresna bezala aski trebatu ez delako. Eta besteko, idazleak bere hizkuntz

tresna ez duelako behar aina ezagutzen, eskola faltaz, erdal giroaz, etab.

—**Politikazko muga**. Sarri euskaraz idaztea gaizki ikusia dago. Eta batez ere egon izan da. Bi hizkuntzen arteko elkar bizitze hori ez da bakezkoa eta ezta, borroka baizik.

Mugak alde guztietatik: sozio-politikoak, kulturalak eta hizkuntzakoak. Muga hauei, batez ere soziolinguistikoei oso sentibera izan da 56ko belaunaldia. Idazle-belaunaldi berria badirudi sentiberago dela muga, nolabait esan, literarioei. Azken aldiko hizkuntzaren bilakaeran linguistikak izan direlako nagusi eta ez literarioak, euskarari estilo-aniztasuna, tradizio literarioa, aberastasuna, errekurso-aukera falta omen zaizkio. Eta idazleak ez omen du tresna egokirik eskutan, testuinguru faltaz, tradizio faltaz, etab.

Beste muga asko ere badago, zertan esanik ez. Hauen artean ez dira txikiak idazlearengandik berarengandik datozenak. Euskarari egozten zaizkio, euskararen tradizioari, euskararen egoerari. Baina ez ote idazlearen beraren baitakoak?

HIRU BELAUNALDI, GUTXIENEZ

Gerraosteko idazleriari astiroxeago begiratu ez gero, ez dela hori denori multzo homogeenoa bat konturatzen gara. Gutxienez hiru aldi, eta hiru idazle-mota bereiztuko nituzke.

1) Gerrako belaunaldia

Gerraoste hurbilean, ezaguna denez, ez zen girorik. "Desgiroaz" mintzatu zaigu Jon Etxaide. Gerraren eta erreprezioaren erruz sakabanatu egin ziren idazleak: nor kanpoan —diaspora— eta nor barruan isilik —katakunba—. Editorialik eta aldizkaririk ia ez zen. Bi organu dira aipagarrienak: **Euzko-Gogoa** Guatemalan, eta **Egan** Donostian.

Lehen gerraosteko mogimendua erresistentziko gizon hauei zor zaie. Literaturale eta filosofiale anitz bazen hauen artean. Literaturan nobela eta lirika nagusitu ziren, klasikoen itzulpenekin batean.

2) 1956ko belaunaldia

1950 urtetako belaunaldi berria, gaztea, gerra jasan ez duena. Belaunaldi autonomo gisa funtzionatzen du honek, aurrekoengandik bereiz (nahiz eta haiekin zordun izan). Seminarioetan erne eta indartzen da bereziki. Belaunaldi komentuatzat joenezake. Aldizkarietan zorrotzen ditu lumak: Jakin, Arnas, Laiaketan, Erein, etab. Gerora, liburutara igarotzean, saiotik joko du, kultur liburutik, liburu funtzionaletik. Beti, hasieran eta gero, asmo, gogo eta jomuga bera du: euskara kaletartu, modernutu, batu, finkatu. Burubelari sartu da belaunaldi hau euskararen normalizazio linguistiko eta sozialean.

3) 1976ko belaunaldia

Frankismondoko belaunaldia. Unibertsitate inguruan sortu eta landu da belaunaldi hau. Oraingo gazteak. Literatura belaunalditaz jotzen da hau. Literatura egin nahi dute, eta helburu extraliterario guztietatik aldentu egin ohi dira radikalki. Literaturarekin dute konpromezua, eta ez hizkuntzarekin, herriarekin, kulturarekin. Ekintza autonomotzat hartu eta errebindikatu egiten dute literatura.

(Erants dezadan, aurrera orduko, konpromezu soziolinguistikoak, adibidez, bizi bizirik dutela hauetako gazte batzuk, Susa eta Argia ingurukoek, esateko).

Aitortu beharra dago hastapeneko errebindikapen horiek —inoiz "cum ira et odio" eginak— emaitzik, —praxia eta analisis— ekarri dutela, Ustelan, Potten, Susan eta Oh Euzkadin ikus daitekeenez.

Belaunaldi honen lehen momentuko edo joera radikalenaren postura berria ongi ispliatzen da 1975eko urtarrilean B. Atxagak eta K. Izagirrek egin manifestoz:

"Literatura bait da herriaren boza (...).

Boza hau ixilerazten duten guztien aurka aurka aurka gaude: Sariketa literarioen aurka, beren zentzugabekeriaz idazleak ito ta zapuztu egiten dituztelako (...). Sariketa litera-

rioen aurka, liburuak, aldizkariak, poema, bertso ta teatro saioak proposatzen ditugu (...).

Bainan, halare gaur eguneko argitara-etxe, aldizkari ta saioekin ez gatoz bat: hertsia eta literaturaz kanpoko (extra literarioak, beraz) xederen morroi direlarik, marrantatu ta baztertu (nazkatu ere bai) egiten dituzte ezdarri berriak.

Zeren literaturak bai bait du bere dinamika propioa ta bezia (...)."

Bai, azken urteotan, juxtu frankismondoan, aire berriak sortu dira euskal literaturan, izpiritu berri bat. Honela deskribatzen du literatura gazte hori Joxe Azurmendik:

"Gure literatura gaztea Apollinairen eta horien kumea da, edo izan nahi du (Rimbaud eta, beste 'maldito' mordoska bat aipa nezake harekin batera). Izpiritu libre, lotsagabe bat sartu da gure literaturan. Giro berri bat ekarri du, duda gabe problematikoa (kuestionatu beharko dugu), baina duda gabe oso positiboa izan dena. Lehenengo, hizkuntza berri bat ekarri du, desparpajoz eta donairez, piska bat snob, piska bat narras elegante. Gai berriak. Eta postura berriak ekarri ditu batez ere. Begi berriak".

BI IDAZLE TIPO BURUZ BURU?

"Zergatik dira hemengo linguistak hain antiliterarioak?" salazten du galdetuz Bernardo Atxagak. Literaturzaleentzat linguistek ez dute literaturarik maite. Eta alderantziz: linguistentzat literato berriek ez dute euskara bereganatu.

Literatoa eta linguista, hizkuntzalaritza eta literatura bata bestearekin borrokan? Borroka deklaraturik ez dago beren artean, baina bai elkarrekiko mesfidantzarik. (Ohar pare batekin argi dezadan puntu hau: "linguista" esaten denean hemen, ez da karrerako hizkuntzalaria aipatzen, euskararen normalizazio prozesuko edozein partaide baizik. Eta bigarrenez: salaketak eta tiroak literatoen aldetik etorri dira).

Literato berriek erakusten duten haserre hori ulertzeko eta bata bestearekiko mesfidantza eta tirandura esplikatzeke, aski da euskal kulturaren historia pittin bat ezagutzea. Ez dut uste alarmargi gorriak piztu behar ditugunik. Joxe Azurmendirekin bat nator zera idazten duenean:

"Guzti honek funtsean ez du besterik adierazten, euskararen situazioa piska bat normalduz doala besterik. Textuak eta, edozein hizkuntzatan ere, lirika liburu bat baino gehiago saltzen dira apika. Askotan, izan ere, euskara ikasi egiten dela pentsatzen dugu, beste hizkuntzak ere ikasiko ez balira bezala berdin

berdin. Beste edozein hizkuntzatan ez dira gramatikak, hiztegiak, irakurgaiak, etab. euskaraz baino negozio ttipiagoo, haieran negozio horren sostengua obligaziozko eskola bada ere, eta euskaraz borondatezko eskola zaila. "Hizkuntzalaritzaren" aparatua, tresneria eta makineria, edozein hizkuntzatan dago literaturarena baino gorpuztuago eta organizatuagorik. Gertatzen dena, da, hemen hizkuntzalaritza eta literatura elkarrekin lehia-keta batetan bezala ageri direla, bata bestearekin borrokan bezala, aurretik daukagun historiagatik, han biok bat egin bait zuten. Eta biok banatu edo direnean, literatura marjinatu egin den inpresioa sortzen da, hizkuntzalaritza —utilitarismoa esaten dena— nagusituz".

Literaturaren marginazio hori badagoela aitortuta ere, guztiz momentukoa eta koiunturala iruditzen zait, beste toki batean esplikatzeko dudak zentzuan. Marjinazio hori, neurri batean, normalizazioak, instituzionalizazioak, politikaren lehentasunak, zortu dutela? Bale. Baina reajuste momentu batean gaudelakoan nago. Eta seguru nago "borroka" honek gutxi barru zentzua arrunt galduko duela. Literaturaren autonomia ez da hizkuntzalaritzaren morrontzari begira errebindikatu beharko.

Aitor dezagun, halere, gaurregun, oraino, baduela zentzurik, euskara lantzea eta literatura lantzea bereizten ari bait gara. Diferentziapen-prozesu batetan murgildurik ikusten dut euskal kultur mundua. Garai batean, "politika-kultura-hizkuntza literatura", batasun bat zen dena. Politikak bere autonomia hartu zuen aspaldi dela (lehen gerraostean). Geroago, kulturak (ikas-tolarekin, etab.). "Hizkuntza-literatura" bikoteak elkarrekin jarraitu du oraintsu artean. Elkarrekin edo hobeto esanda: literatura hizkuntzaren menpean. Berrogei urtebueltan gabiltzanon belaunaldiarentzat, konkretuki, idaztea ez da izan "literaturtasuna lantzea" soilki eta batez ere, baizik eta euskara normaltzea, alfabetakuntza sustatzea, etab. Gure "primum vivere" hizkuntza zen, eta ez literatura. Gure belaunaldia **kultur militanteen belaunaldia** da, euskal kulturaren aldeko borroka pluralaren partaide.

Gure ondoko belaunaldi hau ez dator bat gure lehentasunekin. Gurea, extraliterarioa omen da. Literatura egin nahi dute beraiek. Literatur sorkuntza dute eginkizun eta helburu.

Beraz, badira euskal kultur munduan bi idazle tipo, bi idazkintz ulerkera, zalantzarik gabe. Sail bakoitzak, joera bakoitzak bere autonomia hartu nahi izatea normaltze prozesuaren urrats bat da. Diferentziapen-prozesua ez da, gainera, hor bukatuko, ez eta gutxiagorik ere. Literatur zereginetara jaitsiko da gero, nobela, saioa, poesia bereziz. Literaturgintzaren barruan jeneroak indartuz eta (agian) elkar borrokatuz joango dira aurrera, "hizkuntzalaritzaren" azarua arras ahaztuta.

Argitaletxeak

77 ARGITALETXE HEGO EUSKAL HERRIAN

Zenbaki editoriala duten 77 argitaletxe behintzat bada Hego aldean. Ez da asko Barcelona eta Madrilkoekin aldezturik, baina tira.

Produkzio eskasa dute hauetako askok. Egin dezagun kontu denen artean, iaz, 1.600 liburu atera zutela. Zera gertatzen da, horietako batzuk ez dutela gaur lanegiten, eta beste zenbaitek oso produkzio urria dutela.

1.600 izan bazen Euskal Herrian produktutakoa, euskarazkoa horren zati txiki bat bakarrik izan zen: 316 liburu. Esan be-

harra dago zerrendan agertzen diren argitaletxe gehienek erdara hutsean lanegiten dutela. Eta ez hori bakarrik: Euskal Herriatik kanporako lanegiten dutela askok; esan nahi baita, ez dituztela bereziki euskal gaiak erdaraz publikatzen. Erdal editorial hutsak dira, ba. Ia erdiak Bizkaian kokatzen dira (36), Gipuzkoan 10 gutxiago (26), Nafarroan gutxi batzuk (11) eta 4 bakarrik Araban.

Euskaraz lanegiten dutenek banaka bat suposatzen dute horien artean. Indartsuenak Gipuzkoan kokatzen dira, Eusko Jaurlaritza eta Gero-Mensajero salbu, denak. Euskal liburu gehien iaz atera zuena Elkar izan zen, alde dexentearekin gainera. Atzetik datoz, Gero-Mensajero, Sendoa, Erein, Eusko Jaurlaritza, Haranburu, etab.

Albia Ediciones, S.A.	Novia de Salcedo, 12. Bilbao-12.	Vizcaya.
Aramburu Editorial.	Avda. Carlos III, 14. Pamplona.	Navarra
Aranzadi Editorial. Biblioteca de Derecho Positivo.	Avda. Carlos III, 32. Pamplona.	Navarra.
Aránzazu Editorial Franciscana.	Santuario de Aránzazu. Oñate.	Guipúzcoa.
Arco Iris, S.A.	Munibe, 1-5 A. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Arte y Ciencia.	Igentea, 2. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Añamendi Editorial.	Secundino Esnaola, 13. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Auspoa Editorial.	Plaza Santa María, 2. Tolosa.	Guipúzcoa.
Ayerbe (Enrique) Editor.	Juan de Bilbao, 13. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Balzola Editorial.	Lersundi, 20, 6. izda. Bilbao-9.	Vizcaya.
Boga, S.A., Ediciones.	Hnos. de la Instrucción Cristiana, 23-25. Portugalete.	Vizcaya.
Burulan, S.A. de Ediciones.	Avda. de Francia, 4. San Sebastián.	Guipúzcoa.
C.I.S.S., S.A. Editorial.	Uribitarte, 22. Bilbao-9.	Vizcaya.
Cantábrica, S.A. Editorial.	Plaza Conde de Aresti, 5. Bilbao -9.	Vizcaya.
Carmen, El. Ediciones.	Po. de la Senda, 5. Vitoria.	Alava.
Cedi Editorial.	Hurtado de Amézaga, 27. Bilbao-8.	Vizcaya.
Cenlit, S.A. Ediciones.	Apartado, 50. Tafalla.	Navarra.
Centro de Cultura por Correspondencia.	Edif. CCC. Alto de Miracruz. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Centro de Estudios Universitarios, Superiores, S.A.	Colón de Larreategui, 13. Bilbao-1.	Vizcaya.
CINSA. Coordinación de Iniciativas, S.A.	Avda. del Ejército, 18. Bilbao-14.	Vizcaya.
Clave, S.A. Editorial.	Alda. Mazarredo, 57-61. Bilbao-9.	Vizcaya.
Comunicación Literaria de Autores.	Hurtado Sando, 14. Bilbao.	Vizcaya.
Cultura y Progreso, S.A. Editorial.	Ctra. Nueva de Galdácano, 20. Bilbao-4.	Vizcaya.
Cultural Vizcaina Editorial.	Plaza de Indaicho, 3. Bilbao-10.	Vizcaya.
Desclee de Brouwer, S.A.	Editorial Española. Henano, 6. Bilbao-9.	Vizcaya.
Deusto, S.A. Ediciones.	Barraincúa, 14. Bilbao-9.	Vizcaya.
Dinor, S.L. Ediciones.	Plaza Obispo Irurita, 6. Pamplona.	Navarra.
Diputación Foral de Navarra.	Avda. San Ignacio, 3. Pamplona.	Navarra.
Donostiarra Editorial.	Juan de Garay, 3. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Durván, S.A. de Ediciones.	C. de Larreategui, 13. Bilbao-1.	Vizcaya.
Ediciones y Libros, S.A.	Zapatería, 49. Pamplona.	Navarra.
EDILI, Edición y Distribución de Libros.	Guetaria, 21 bajo. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Elxpuru Hnos., Editorial S.A.	San Martín, 153. Zamudio.	Vizcaya.
Enciclopedia Vasca, Editorial, La Gran.	Calzadas de Mallona, 8. Bilbao-6.	Vizcaya.
Erein Editorial.	Iñurritza Bat, 2 C. Zarauz.	Guipúzcoa.
Eset Editorial.	Seminario Diocesano. Vitoria.	Alava.
Euskal Bidea.	Sancho el Fuerte, 19. Pamplona.	Navarra.
Euskal Liburu eta Kantuen Argitaldaria, S.A.	Esterlines, 10. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Euskaltzaindia. Real Academia de la Lengua Vasca.	Ribera, 6. Bilbao-5.	Vizcaya.
Fher, S.A. Editorial.	Gordóniz, 44. Bilbao-2.	Vizcaya.
Fournier (Heraclio).	Vitoria.	Alava.
Geu Editorial. Prim, 41.	Bilbao-6.	Vizcaya.
Gómez Editorial.	Plaza del Castillo, 28. Pamplona.	Navarra.
Gordailu, S.A. Editorial.	Vergara, 21. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Grijelmo, S.A. Artes Gráficas.	Uribitarte, 4. Bilbao-1.	Vizcaya.
Haranburu (Luis).	Alda. Calvo Sotelo, 26. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Hyspamerica Ediciones, S.A.	Ctra. Herrera-Alza. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Irakasle Elkarte'k Eragina.	Bergara, 21, 3. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Itxaropena, S.A. Editorial.	V. Pradera, 2. Zarauz.	Guipúzcoa.
IVEI, Instituto Vasco de Estudios e Investigación.	Avda. de España, 27. San Sebastián.	Guipúzcoa.
Liber Ediciones.	Magdalena, 8. Ondarroa.	Vizcaya.

Librería Internacional. Conde y Repiso, S.R.C.
 Libropueblo.
 Lur Editorial.
 Maves, S.L. Editorial Distribuidora.
 Mensajero Ediciones.
 Nájera Ediciones.
 Neguri Editorial, S.A.
 Onaindia Baseta (Santiago).
 Orbe Ediciones.
 Peralta (I.) Ediciones.
 Plan, S.L. Editorial.
 Promotora de Artes Gráficas, S.A.
 Proyección Editorial, S.A.
 Saldaña Ediciones.
 Sima Editorial.
 Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, S.A.
 Técnicas de Difusión Librería.
 Txertoa Editorial.
 Universidad de Deusto.
 Urmo, S.A. de Ediciones,
 Vascas Ediciones.
 Vedruna Editorial.
 Verbo Divino Editorial.
 Vizcaina, S.A. La Editorial.
 Vulcano, S.A. Ediciones.
 Zugaza, Leopoldo, Editor.

Churruca, 6. San Sebastián.
 Part. de Uri, 3. Guecho.
 Plaza de Guipúzcoa, 11. San Sebastián.
 Luzarra, 14. Bilbao-14.
 Avda. de las Universidades, 3. Bilbao.
 P. Mendivil, 3. Las Arenas. Guecho.
 C. Larreátegui, 39. Bilbao-9.
 Larrea. Amorebieta.
 Edif. Gaztelondo, 45 (Recaldeberri). Bilbao.
 San Fermín, 65. Pamplona.
 Hernani, 19. San Sebastián.
 Arrieta, 25. Pamplona.
 G. de la Revilla, 23. Bilbao-11.
 Balleneros, 10. San Sebastián.
 Tercio N. S. del Camino, 11. Bilbao-12.

Urbietta, 55. San Sebastián.
 San Francos, 1. Tolosa.
 Plaza de las Armerías, 4. San Sebastián.
 Deusto. Bilbao-1.
 Espartero, 10. Bilbao-9.
 S. Anguita, 4. San Sebastián.
 Ramón y Cajal, 7. Vitoria.
 Ctra. de Pamplona, 41. Estella.
 Ctra. Bilbao a Galdácano, 20. Bilbao.
 Gral. Concha, 46. Bajo. Bilbao-12.
 Montevideo, 11. Durango.

Guipúzcoa.
 Vizcaya.
 Guipúzcoa.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Navarra.
 Guipúzcoa.
 Navarra.
 Vizcaya.
 Guipúzcoa.
 Vizcaya.

Guipúzcoa.
 Guipúzcoa.
 Guipúzcoa.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Guipúzcoa.
 Alava.
 Navarra.
 Vizcaya.
 Vizcaya.
 Vizcaya.

Historia txiki bat

ARGITALETXEAK GAZTEAK DIRA OSO

Euskal argitaletxeak sortu berriak direla esan genezake. Orain bizi diren gehienak 15 urtetik behera dute. Gazte-gaztetxoak, beraz. Gertakari honek gauza bat salatzen du: Euskal Herrian ez dagoela edizio-tradizioirik. Belaunaldiz-belaunaldi, gurasoen-gandik semeetara igarotzen diren etxeak falta zaizkigu, ofizioa txikitatik bizi izan dutenak, famili giroan bertan ikasiak, liburgintza odolean daramatenak. Euskal edizioa, gaur bizi dena, geurekin jaio da. Salbuespen ohoregarri batekin: Auñamendi. Auñamendi, argitaletxe gisa, 1959an jaio da, baina gerra aurreko "Beñat Idaztiak" eta "Zabalkundea" direlakoen jarraipen da. Famili-tradizioa dute Estornestarrak.

Itxaropenak ere bazuen etxeko tradizio hori. 1932an Patxi Unzurrunzagak eraikia, lastima da editorialgintza utzi izana, inprimategi gisa laneginez bakarrik bizitzeko.

Famili tradizioaren bidetik (Lopez Mendizabal, Unzurrunzaga, Estornes) ez-baino lan-taldean oinarriturik abiatzen da editorialgintza berria 1969 aldera. Gerraostean jaio mundura, eta euskal literaturara 1956-60 inguruan jaiotako jendearen fruitu dira argitaletxe berririk gehienak. Sortuz, landuz eta indartuz urteetan zehar joan diren talde gazte hauek, 1969 geroztik produkzio-aparatoak sortzen dituzte: aldizkariak eta editoriak. Urte horietan hasten da goraka produkzioa, gaien ugalketa, programaketa, antolaketa. Argitaletxeen izen batzuen aipamen soilak azken urteotako liburgintzaren historia osoa ekarriko digu gogora derrefente, editoriale horietako batzu gaur desagertuak badira ere.

1969: Gordailu, Lur, Irakur Sail.

1970: Etor, Jakin.

1972: Iker.

1973: Gero, Elkar.

1974: Kardaberaz, Ediciones Vascas.

1975: Kriselu, Idatz, Leopoldo Zugaza, Artezi.

1976: Geu, Erein.

1977: Ustela.

1978: Hordago, Sendoa, Idatz, Edinorte, L. Haranburu.

1969an hasten den editoriale berrien jaiotza hau, aurretik aldizkari bidez egindako lanari esker, kultur mogimenduaren finkatze eta azkartze gisa uler genezake. Bide berri honen hasieran Rikardo Arregi aipatu nahi nuke atzera, beronena bait da liburu-politikaren lehen planteo sistematikoa eta mailaketa. R.

Arregik nahi bezala, "euskal kulturaren foko" bilakatzen dira argitaletxeak. Editorialak hartzen ditu orain inizatibak' idazleak ingurura biltzen ditu, elkar lanean jartzen. Editoriale hauek, azpian, oinarrian, kultur taldeak dituzte, liburgintzarako bilduak, lehen aldiz euskal kulturaren. Kultur militanteak dira. Baina formula honek ezin du luze iraun.

Piskana piskana, 1975 urtebueltan, egoera aldatzen hasten da. Merkatu zaharra asebetarik dago, merkatu berriak sortzear ikusten dira, premia berriak daude inguruan... eta argitaletxeek profesionaltzera jotzen dute: jendea kontratatatu, aparatoa handitu, merkatua begiz jo eta programazioa eratu. Jokaera berri honen emaitzak dira gerokoak, hortik ez doazenak hil edo moteldu egiten bait dira. Aparato aldetik kontzentratze prozesu batetan sartu da produkzioa.

EDIZIOAREN KRISIA ZERTAN DA?

McLuhan-ek aldarrikatzen zuenez kultura idatziarenak egin du. Gutenberg-en sasoirik hoberena joana omen da; Gutemberg Galaxiatik Marconi Galaxiara igaroak omen gara eta. Edizioa krisian, beraz.

Komunikabide modernoek miresle askok gauza beretsua uste du. McLuhan-en teoriak egia balira, duela 10 urte baino liburu gutxiago aterako litzateke. Non dago krisia?: geroz eta liburu gehiago argitara ematen da, geroz eta titulu gehiago eta geroz eta ale gehiago.

Eta hau horrela izanik ere, edizioaren krisiaz mintza gaitzke. Iraultza teknologikoak eta audiobisualak ekarritako aldakuntzagarik nahi bada. Baina horien aurretik iraultza industrial eta komertziala gertatu da. Eta honek edizioaren ohitura dexente —eta zentzua bera ere bai pittin bat— aldatu egin du. Mundu osoko edizioan honelaxe gertatu da, eta Euskal Herrian ere bai.

"Pour le plaisir" lanegiten zuen editorea hil da, editore "amateur"-arentzat ez dago lekurik. Industrialduz doa edizioa. Aparailuak indartuz. Aurrerantzean alderdi ekonomikoak egunetik egunera gehiago aginduko du. Zoritxarra bada ere, argitalzailearen lehen obsesioa, produktua saltzea izango da, saltzea.

Zinez eta benetan zer den editore izatea galde genezake, ebo-luzio ikusita. Badakigu jakin lanbide antíguoa izan dela beti. Alde batetik, produktorea da, eta bestetik autorearen eta publikoaren arteko bitartekaria. Aldi berean artearen eta industriaren erdian dago, ikerketaren eta komertzioaren artean. Eta hona!, dirudienez, gaurko joerari jarraiki, alderdi industrial, komer-

tziala nagusituko da egunetik egunera. Akabo artea, ikerketa, kreaizoa, abangoardia!

ARGITALETXE MILITANTEAK BEHAR

Frantzia batetan ere, gaur bertan ere, literatur liburua gehien tirada 3.000 tik beherakoa da. Merkatua harrigarriro hedatu da, baina ez prezezki alor honetan. Subliteraturan bai, ez kreaizozko literaturan.

Tirada txikiak irabazi gutxi dakar. Eta halere, liburu modu hori behar du. Irakurleria aski ez dagoela liburu horrentzat? Hala izanik ere, kaleratu egin behar da. Baina, baina. Argitaletxea enpresa hutsa bada, ekonomiak agintzen badu, baldin errentagarritasuna bada erizpide erabakitzailea, ez dago literaturarik.

Gide bera, Proust bat, Montherlant, Lautréamont bat ez zituen argitaletxe handi batek kaleratu lehen aldiz. Autoreak bere kontura eta pentzura egin zuen publikapena. Gero etorri ziren argitaletxeak. Editoreak abangoardia ohia errekuperatu du; produkzio-zirkuitu arruntean sartuz.

Euskal Herrian ere problema bera du. Geroz eta gehiago zaintzen da errentagarritasuna, alderdi ekonomikoa. Ezin bestela joka, gainera, argitaletxea horrela egituratuz gero. Urruti gelditu dira garai bateko amateurismoa, idazle taldea, lagun-koadrilla hura. Onerako eta txarrerako. Eta horrek ez du bueltarik. Nostalgia guztiak alferrik dira.

"Profesionaldu" egin direla argitaletxeak esan ohi da gure artean. Onerako, noski: Produktoa lehen baino hobea ateratzen da: apainagoa, txukunagoa, landuagoa. Kalitatean irabazi egin du. Eta kantitatean ere bai: merkatu berriak ireki dituzte, hobeiki eramaten da liburua jendearengana, gehiago saltzen da. Mila alde on.

Argitaletxeen industrietan honetan alde ilunik eta beltzik ez da falta, ordea. 500 aletan salduko den libururik ez du inork atera nahi. Liburu minoritarioa, pikutara. Escarpiten hitzak erabilia, "probetxu-produkzioa" egin nahi dela esango genuke, alegia, komertziala, jendoldekoa. Eta "kultur produkzioa" baztertu egiten dela, alegia, artea, ikerkuntza, sorkuntza. Errealitatea ez dago horren dikotomikoki banatzerik, egia da, baina nork uka honelakorik badenik? Interes gutxi ikusten da bazterretan literatura berria ateratzeko, saikera kaleratzeko, kultur liburua bultzatzeko. Argitaletxeari, gaur, bere euskarazko produkzioa ziurtatzeko, irakaskuntz liburua gertatzen zaio arriskurik guxienekoa, alde aurrekoa da eta eskaria. Baina liburugintzaren eremuak zabalagoa behar du kulturaren zutabe izan nahi badu.

Argitaletxe handiek liburu minoritarioaren arazoa aintzat hartzen ez badute, non irtenbiderik? Txikiagoak antolatu behar. Eskasagoak datezke, baina atera egingo dute liburua, nahiz eta ez "profesionalaren" duintasunarekin, zabalkundearekin eta promozioarekin. Talde txiki independente-militante hauek apenas duten gasturik. Edota —beste bide bat— egile editore formula erabili behar. Garai batean gure artean maiz erabilia. Edota —hirugarren bidea— editora nazional bat eraiki, liburu defizitari hauek argitara emateko.

Euskal liburugintzak, dagoen egoeran, zentsura mota bat bakarra onar lezake: kalitate-zentsura, idazlanaren barne balioarena. Baina ez sekulan zentsura politiko-ideologikoa. Eta ez eta zentsura ekonomikoa.

AUTOREA-EDITOREA: EZKONTZA ETA DIBORTZIOA

Autorea dela liburuaren egilea? Bai, baina ez erabat, eskuizribu eta gehiago bait da liburua.

Autorea dela bere lanaren jabea? Hori fikzio juridikoa da, eta ez besterik. Zergatik?

Editorea autorearen gain dago, horra hor arrazoa. Egiazki hala da, halaxe dira eta indar erlazioak. Autoreak berehala galduten du bere obraren gaineko jabetza (informazioa eta kontrola galtzarekin batean). Zertan esanik ez da: argitaldariak menderatzen du edizioa. Ikus dezagun nola, hiru puntutan.

Enpresa da argitaletxea. Bizi egin behar du. Bizi eta irabazi. Beraz, saildu. Ahalik eta gehien saldu. Merkatua irabazi, hona lehen puntua.

Zein merkatu, baina? Gogora dezagun: R. Escarpit-ek bi zirkuitu-modu bereizten ditu merkatuan. Letratuena, bata; eta herritarra, bestea. Lehena, minoritarioa da, ikasiena. Abangoardilan bat irakurtzeko gutxi dira gauza. Bigarrenak, aldiz, biztanleria irakurzailearen hesparru zabalak ditu. Best-seller batek miloi bateko tirada egin lezake, (euskaraz, 50.000). Gatozen orain gurer: editorialak gaur bigarren merkatu mota hori irabazi nahi du, lehenengotik ez bait dago irabazi handirik.

Horretarako —hona bigarren puntua—, edizio-politika markatu behar da. Merkaturako moldatu behar da lana, negozio eskasa, bestela. Politika horretan, beraz, deskuidatuez gero, obraren barne balioaren gainetik dago salgarritasuna. Automatiko baztertzen da programazio horretan, programa ezin daitekeenez, berrikuntza den kreaizoa.

Publikoari begira antolatu behar du bere lana argitaldariak. Beraz —eta hona hirugarren puntua—, idazketa bera ere organitzatu egin behar du editoreak. Merkatuaren onarpenari so egin gabe lanegiten, kreetzen eta esperimentatzen duen ikertzailea, bilatzailea nekez antola daiteke. Beste idazle-mota bat behar du editoreak, idazle "hornitzailea" dei genezakeena. Merkaturako idazten du beste honek, eskari bati erantzunez. Marketing-ek asmatzen badu, idazle honen produktuak salmenta-garantiak oro baditu.

Irakurle ohartuak antzeman du dagoeneko liburuaren prozesua atzekoz aurrera aipatu dugula: lehenengo, komertzialtzea; bigarren, edizio-politika; eta, hirugarren, idazkintza programazioa. Erdian, editorea. Alderantziz dela uste duena oker dabil. Gaurko edizioak logika honen arian funtzionatzen du. Editoreak merkatua irabazi nahi du, eta idazlea bere zerbitzuan eduki. Eta hau ez da beti kaltegarri idazlearentzat. Idazlea, alde askotatik, irabaziz ateratzen da, batez ere, merkatu berriak irekiz autore-eskubide gehiago kobratzen bait du. Sistema honetan galtzaile bat dago beti: merkatuko gustotara bere idazkintza moldatzen ez duen idazlea. Kreaizoa, eta bereziki kreaizio-mota batzu dira hemen galtzaile. Errentagarri ez dena, ez da, hots, ez da publikatzen.

Zentsura, azken batean, zentsura ekonomikoa. Sistemak, ezarria.

Gauzak honela, sorkuntz liburua salbaidite bakarra du. "Ibilbide letratutik ibilbide herritarrera" igarotzea. Euskal liburu zenbaitetan gertatu da jadanik hori. 1982an, adibidez, literaturaren sailean %32,5 izan zen berrargitalpena, ia osoki narratiba liburuena. Honela publikatu ziren atzera **Zergatik panpox, Itsasoak ez du esperantzarik, Caritate, Ene Jesus, Utopiaren fantasia, Tristeak kontsolatzeko makina**, etab. Honek ez du "ibilbide letratuaren" hedapenik adierazten, alegia, ez da literaturaren irakurzale amorratu andana berri bat sortu. Ez. Gertatu dena, zera da, ikastoletako goimailatan eta alfabetatze-euskalduntzekoetan material mota hau behar dutela. Beraz, goian aipatzen genuena, gertatzen da hemen: liburua zirkuitu letratutik kontsumokora lerratu dela, zenbait kasutan.

Irakurleria

BIZTANLE-ZENTSUA ETA ERREALITATEA

Populazioa euskararekiko erlazioaren arabera, lurralde historikoz. (1981-II-28ko zentsua)

	Ulertzen dute	Hitzegiten dute	Irakurtzen dute	Idazten dute
Araba	33.743 13,07	29.599 11,46	26.611 10,31	24.105 9,34
Bizkaia	327.127 27,74	297.773 25,25	251.918 21,37	223.902 18,99
Gipuzkoa	391.556 56,54	369.323 53,33	301.835 43,58	272.711 39,38
Komunitate Autonomoa	752.426 35,33	696.695 32,71	580.364 27,25	520.718 24,45

Zentsuak azaldu dituen datuen arabera, gure errealitatea ez da "euskal literaturaren saltsan gabiltzanok" uste bezain beltza. Begira, bestela, zein mailatan dagoen euskararen ezagutzapena eta erabilpena.

Zentsuak hori dio, alegia, nor bere buruaz egin duen aitormena da hori. Aitormen pertsonala da informazio-iturria, egiaztasuna detektatzeko albo-neurketarik gabe.

Zentsuaren datu hauek baikorrak dira. Baikorregiak egunero bizitzak ispatzen duen errealitateari so.

Zer irakurtzen dute, ba, 580.364 horiek gure Komunitate Autonomo bedekatu honetan euskal aldizkariak bizi ezinik dabilzanean?

Eta zer idazten dute 520.718 horiek? Non, zer eta noiz? Bizitza pribatuan? Pribatuki idazten duenari publikoki ere atera egiten zaio, eta hemen tankera horretako joera gutxi ezagutzen dugu.

(Aipatu berri dugun zentsuko zifra horiei Nafarroakoak eta Ipar Euskal Herrikoak erantsi behar dizkiegu, gainera).

Errealitatea zera da, euskaldunen, %5ek ere ez duela euskarazko aldizkari bat hartzen, eta irakaskuntzaren inguruko liburua aparte, 1.000 aletan saltzen den liburua ongi salduz eman ohi dela.

EUSKAL LIBURUAREN KONTSUMOA

Euskal irakurleriaren zabaleroa neurtzea ez da xamurra. Hurbilketa bat eginez, zenbat liburu saltzen den jakinik, ondoriozta genezake gure irakurlegoaren goibea. Eta bidebatez, zer liburumota saltzen den ezaguturik, irakurle-motak ere diferentzia ditzaizke.

Zertan esanik ez da, liburu-klaseak oro ez direla tamaina berean saltzen. Bereiz ditzagun merkatuak:

Merkaturik hedatuena irakaskuntzaren ingurukoa da, hots, euskaraz eta euskara irakasteko materiala, nahiz testu eta hitzegiak, nahiz lagungarriak eta osagarriak, nahiz gazte eta haur literatura, nahiz —eta hau bereziki— haurraren mundura zuzenduriko liburua. Tiradarik handienak (eta berrargitalpenik ugariena) sail hauek egiten dira: hiru milatik hamar milarako argitaraketak. 3-4 maila, testuak eta holakoak; eta 5 milatik gora koloretakoak.

Etkez etxe saltzen den liburu dotore, apain, eta garesti hori ere 5 mila inguruko tiradakoa omen da.

Literaturaren alorrean zifrak ez dira horren altuak. Narratiba poesia baino gehiago saltzen da, titulutan ez-eze aletan ere bai. Berziki nobelan 2-3 milako tiradak egin daitezke gaur. Ez hainbeste poesiarenak: mila aleko tirada batekin nahiko eta sobera. Beste une batetan ere aipatu dugu euskal nobelari irakurle berriak atera zaizkiola: euskararen ikasle aurreratu horiek.

Kulturako liburu, azkenik, oso gutxi saltzen da, milako tirada batekin erraz "estaltzen" bide da merkatua.

Aleen batez bestekoa eginez ez dakit zer emango lukeen euskal produkzio osoak. Agian ez ginatke hain gaizki geldituko

Espainako batz bestekoarekin. Estatuan, 1982an, 9.000 ale atera bait zen liburu bakoitzeko, batz bestekoa eginda. Munduko askoz gorago dabil: 1975ean 15-16.000 ale tituluko atera ohi zen. Baina, konparazio honetan euskal liburua lotsa gabe gelditzeak ez du fitsik adierazten gure liburugintzaren osasuna, esana bait dugu zein liburu-motak daraman lehoiaren partea.

EROSLEA ETA IRAKURLEA

Bada behin eta berriaz entzuten den topiko bat: euskal liburua, euskarazko aldizkaria, ez da irakurtzen. Erosi, bai, baina irakurri piperrik ere ez. Eta beti aterako dizue bere ezagunen baten kasua: Argia-ri posta-papera kendu ere ez omen dio egiten batek, Jakin zuzenean apalategian gordetzen omen du beste batek. "Boton de muestra" omen da hori. Baliteke. Beste "botón de muestra" bat emango dut nik, askoz fidagarriagoa nerretzat: 1981ean Jakin-en harpidedunen artean inkesta bat egin genuen. Banaka bat bada gutxi edo deusez irakurtzen duena. Baina, batz besteko, ale bakoitzak 3 irakurle eta gehiago ditu. Aldeantzikoa esan ohi dutenak non oinarritzen diren ez dut sekula jakin.

Egia da, bai, egoera oso bestelakoa zela aspaldi batean. Gerraostean, eroslea eta irakurlea ez ziren nahitaez bat. Gaureraino baietz esango nuke. Arazo honetan motibazioek zeresan handia dute. Liburua erostea, urte luzetan, mezenazgo formula bat izan da, euskal liburua laguntzeko bide bat: 500ek erosiz beste 500ek irakurtzea posibletu egiten zen, honela argitaltzea posibletu. Mezenazgo hori abertzaletasunaren, euskaltzaletasunaren eta militantismoaren fruitu zen.

1970 inguruan krisiak jotzen du mezenazgoa. Zergatik? Arrazoi politikoak, linguistikoak eta krematistikoak daude tartean. Urte horietan argitaletxe berriak plazaratzen dira. Aukera egin beharrean dago orain eroslea: joera politikoz desberdintzen dira editorialak (ezker/eskuin), eta hizkuntz politikaz ere bai (bata-suna/euskalkia). Aukera egin behar du, baita, geroz eta liburu gehiago izanik, guztiak hartzea garesti gertatzen delako.

Harrez gero, geroz eta identitate osoagoa dago eroslearen eta irakurlearen artean. Laguntzeko ez baino irakurtzeko erosten da gaur liburua. Bai, irakurtzeko, kontsultatzen, erabiltzeko, ikasteko, gozatzeko. Behar den bezala.

IRAKURLEAREN AURPEGIA

Deus gutxi dakigu euskal irakurleaz. Datu-bilketa sistematiko eta orokorrik ez dago, aurrera nola jo jakiteko behar-beharrezkoa izanik ere.

Ez du aurpegi ezagunik gure irakurleak: ez dakigu zein den politikaz, lanbidez, jatorri sozioprofesionalez eta geografikoz, ez ditugu beronen gustoak, ohiturak, joerak, eskariak, motibazioak ezagutzen. Dakiguntzua beti errepikatzen duguna da: euskal irakurleria batez ere giputza da, gaztea, kalean bizi da, ikasia, kulturazalea, etab. Zehatzago definitu beharko genuke, baina elementuak falta.

Zatikakoak izanik ere, irakurleriaz datu batzuek eskaintzeko tentazioari ezin diot etsi, geure errealitatearen argazki bat eskaintzeko asmo honetan. Partzialak dira datuok, esan bezala: Jakin-enak dira, batetik, eta bestetik, 1981ean egindako inkestari emandako erantzunetik atereak. Erlatibutasun honekin ere argi pittin bat eskaintzen dutelakoan nago.

Jakin-en irakurlea Gipuzkoan bizi da (Gipuzkoan %59, eta Bizkaian %29), gaztea da (%44 hogeitamar urtetik beherakoak), gizonetzkoa (%87), kultur gizona (%30 irakasle), abertzale ezker-tiarra (%59), ikasia (goimailako ikasketak egina, %49), eta abar.

Aldizkaririk aldizkarira, argitaletxetik argitaletxera irakurlego-desberdintasunik bada, noski, baina egingo nuke, irakurleria oroharturik, emandako honetatik ez litzatekeela gehiegi urrunduko irakurle tipoaren irudia.

Liburugintza

LIBURU-PRODUKZIOA KOMUNITATE AUTONOMOETAN (1982)

Ezaguna da Espainiako Estatu mailan bi produkzio-gune direla nagusi: Barcelona eta Madrid, ordena horretantxe. Barcelonan, 1982an adibidez, 12.548 titulu publikatu ziren, eta Madrilen 10.884. Euskal Herria, oso-oso atzetik dator, 2.000 titulutara ez bait da iristen guztira.

Liburu-produkzioari dagozkion datuok Komunitate Autonomoz ikus ditzagun, geure egoera hobeki aintzat hartzeko. (Ohar bat aintzina egin aurretik. Komunitate Autonomo hauetako batzuk beren hizkuntza dute. Kopuru hauetan ez da hori kontutan hartzen. Barcelonako 12.548 liburu horiek, ez dira katalanaz, zoritxarrez. Ez eta Euskal Herriko 1.608 horiek euskaraz. Lekune honetan atereak, hori da dena, eta hori da hemen aipatzen duguna, urrunago jo gabe).

Hona zenbait zifra:

Euskal Kom. Aut.	1.291
Nafarroa	317
Generalitat	12.686
Galiza	412
Valencia	323
Madrid	10.884

Generalitat-en hesparruan ateratzen da Estatuko liburuaren zati on bat: 12.686. Baina ez katalanez, arestian aipatu dugun bezala: 2.175 atera ziren katalanez 1982an. Generalitat-en ba-

rruan, Barcelonan konzentratzen da dena. Ikus: Barcelonak: 12.548; Tarragonak: 58; Gironak: 50; Lleidak, 30.

Bigarren argitalgunea, Madrid da, 10.884 libururekin.

Hirugarrena, Euskal Herria, baina alde handiz azpitik: 1.608 liburu atera dira, 1982an Hego Euskal Herrian. 1.608 bakarrik! Gutxi, oso gutxi. Eta are gutxiago euskaraz.

Valencia dator laugarren lekuan, 823 libururekin. Hauek ere gutxi, gu baino ere gutxiago.

Are gutxiago ateratzen dute gailegoek. 412 liburu argitaratu dira han; horietatik 218 galizieraz.

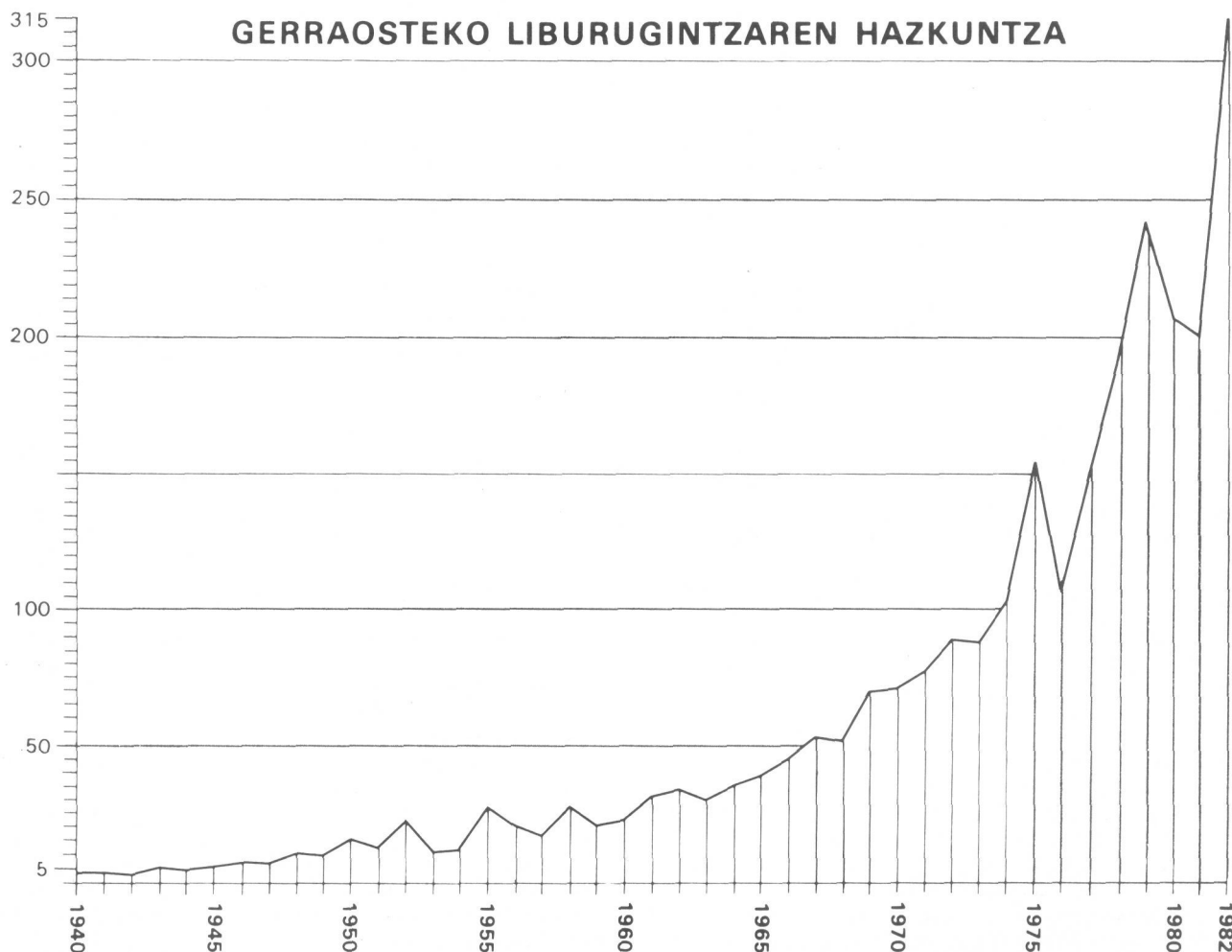
Hego Euskal Herriko zifretara berriz itzulirik eta probintzi mailako banaketari begiratuz, Bizkaia dator lehen lekuan. Hona ordena:

Bizkaia = 954
Nafarroa = 317
Gipuzkoa = 243
Araba = 94

Jakina, ez Bizkaia eta ez Nafarroa dira euskal liburuaren produktzaile nagusiak. Erdaraz egiten da hemen lana, eta kanpora begira batipat. Euskal liburu, Gipuzkoan ateratzen da gehienbat. Gipuzkoan kokatzen dira euskal argitaletxeak.

LIBURU-PRODUKZIOAREN EBOLUZIOA

Gerraosteko produkzio osoa aurkezten dugu, urtez urte, 1940tik 1982rainokoa, asmo honekin: azken 7 urteok soilki emanda baino hobekiago interpretatuko dela honela, konparaziobidez, frankismondoko liburu-produkzioaren urtez-urteko kopurua.

Hona hemen zifra gogoangarri batzu:

- 1937tik 1950erarte, urteko 10 liburutik ez da pasa produkzioa.
- 1966 arte ez dugu urteko 30 libururen kopurua ia gainditzen.
- 1969 ezkerok bakarrik gabiltza urteko 60 liburuen gain.
- 1975ean 154 liburu urteko ateratzera iristen gara. Harrez gero, hurrengo urtekoa salbu, hortik gora gabiltza.
- 1982an, azkenik, 300 eta gehiago ateratzen dugu Euskal liburugintza lehen aldiz historian iritsi da gailur horretara: egu-nero liburu bana ateratzera!

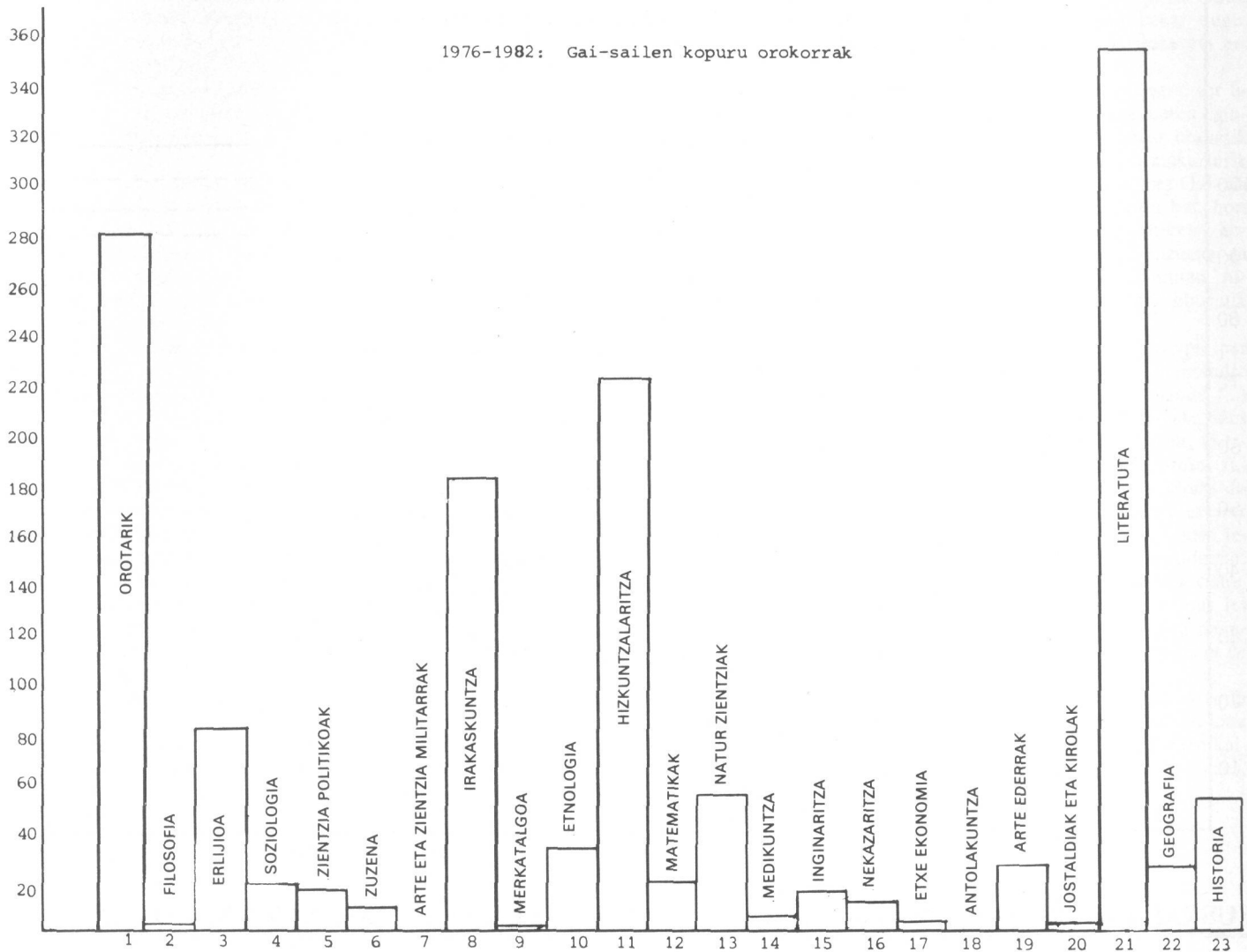
Urtetik urterako hezkuntz prozesuan, bi hazkuntz golpe sei-

nala genitzake berezien bezala, handienak beraiek direnez: lehenena (%49,5) 1974tik 1975era, eta bigarrena, are handiagoa (%58), 1981etik 1982era.

LIBURUGINTZAREN ARGAZKIA

Argazki honek ez du, egia esan, kalitatearen berririk ematen. Zuri-beltzean dago. Hobe zitekeen, apika. Dagoen honetan ere ongi esanguratsua da, halere.

Lau zutabe ateratzen dira gora alde handiz: "orotarik" (%20),

"irakaskuntza" (%13), "euskara" (%15,5) eta "literatura" (%25). Egin ohi ditugun liburu gehienak 4 sail horietakoren batetan sartzen diren seinale. Aldeztu hori gainerako sailekin, edozeinekin, eta bereziki oinetik arra bat goititzen ez diren horiekin. Lehen 4 gai-sailek %73tiko gora osatzen dutela esanda, dena esanda dago, ezta?

Neretzako, hau denau diglosiaren ispilu da. Labur bilduz: literaturak eta irakaskuntz liburuak dute gehiengo ez eze, ia-ia monopolioa. Gure giza —eta gizarte— beharretako gutxi batzu betetzen ditugu euskaraz, gainerako guztia erdaraz. Euskaraz: literatur sorkuntza, euskara ikasteko tresneria. Erdaraz: politika, gizarte-bizitza, eguneroko bizimodua, ia bizitza osoa. Zein ongi ispliatzen duen liburu-produkzioak euskararen gizarte-presen-zia benetakoa, hots, presentziarik eza.

Jauzi handia dago sail batzuetatik bestetara. Zirrinde luze horiek eta parean aurkitzen ditugun bestek, lurretik apenas zutitzen diren horiek, zer adierazten dute, ba, desoreka eta barne desegitura besterik? Gure liburugintza zatika doa aurrera, sailen proportziorik gabe eta barne-orekarik gabe. Gure produkzio sail

gutxi batzutan konzentratzen da.

Orain aurkitzen dugun egitura honek urte batetik bestera ez du aldakuntzarik jasaten. Egitura hau finkatuztat eta iraunkortzat eman genezake. Iraunkorra izango da, bai, merkatu eskari berak darraieño, auskalo noiz arte.

Joera hau ez da betidanik honela izan. Joera hau indartzen hasi, 1975 inguruan hasi zen. Saio liburuak lur jo zuenean, argitaletxeak, profesionaltzen eta merkatu berriak sortzen (edo berriei erantzuten) hasi zirenean. Merkatu berri hori euskarazko/euskararen irakaskuntzan oinarritu eta egituratu da. Urte batzuk lehenagoko liburu-produkzioaren argazkiak ez luke oraingo honekin antz eta berdintasun handirik. 1969an Ricardo Arregik proposatzen zuen liburu-politika hura aurrera atera izan balitz, oso bestelako irudia zukeen liburugintzak: bestelako liburu-mota produktituko zen. Are urrunago daude elkarrengandik gaurko liburugintza eta gerraoste hurbilekoa, bistakoa denez.

Liburugintzan egitura hau gure gaurko esfortzu, ahalegin, eta saioen emaitza da, hots, gure liburu-politika inplizitoaren erakuskaria.

LITARATURA NAGUSI?

1976-1982 urteetan argitaraturiko liburuak oro Unesco-ren gai-sailetan bilduta, zein sail ateratzen da lehen lekuan? Literatura, noski. Biziki nabarmen agertzen da lehentasun hori taulari begira: 21. zutabea da gehien goititzen dena. Lehena (01) dator bigarren tokian. Baina kasu!: hemen ere literatur liburu dexente dago, haur eta gazte literatura bada ere.

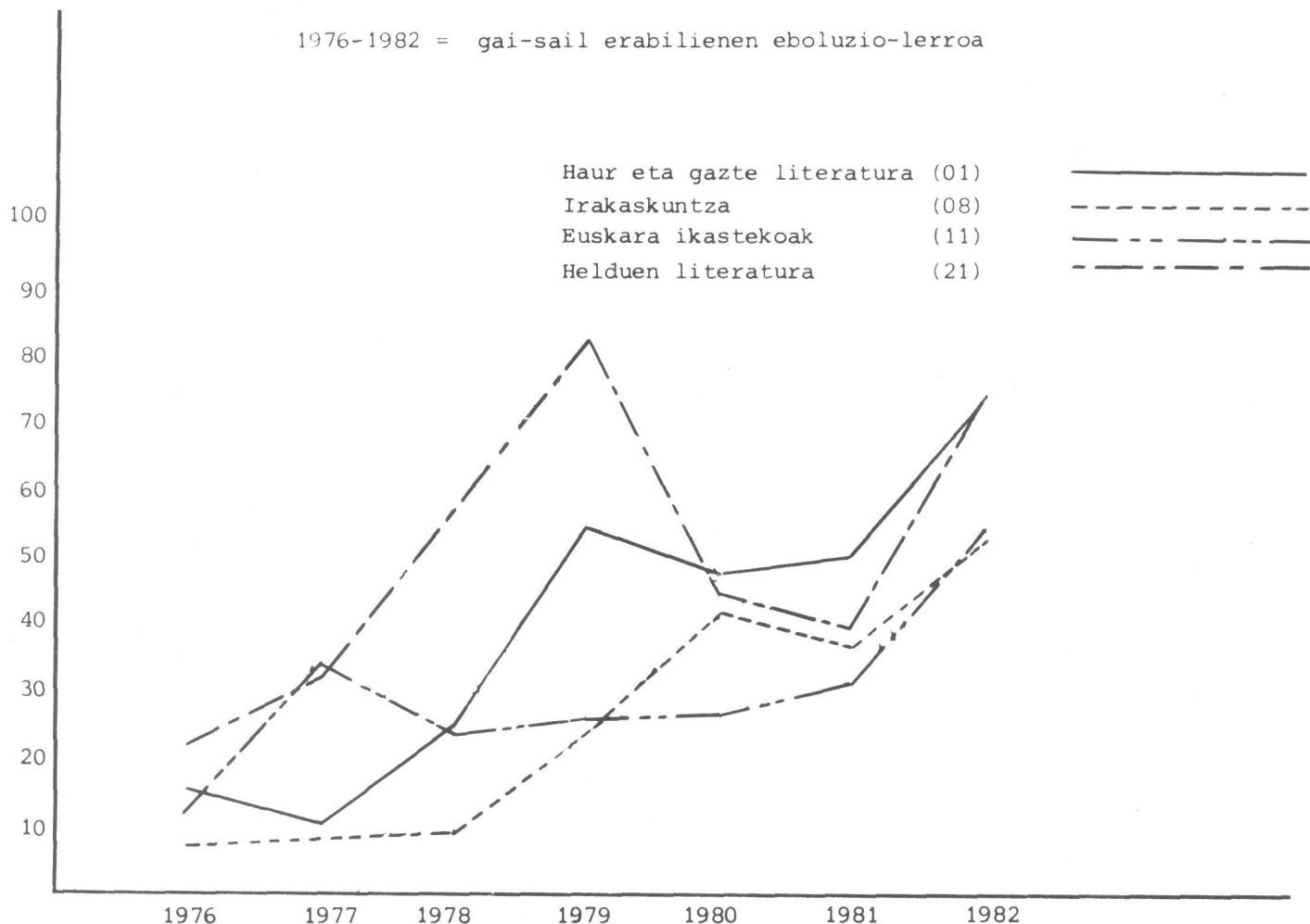
Urte horietako liburugintza osoaren %25 hartzen du helduen

literaturak (350 liburutik gora). Eta "orotarik" sailak %20, (bertako zatirik handiena literaturak osatzen duelarik).

GAISAIL NAGUSIEN BIDEAK

Esan dugu 4 sail nabarmentzen direla denen gainetik: 01 (Haur eta gazte literatura), 08 (Irakaskuntza liburua), 11 (Euskara ikastekoa), 21 (Helduen literatura).

Sailok geldian ez baino mogimenduan, bere eboluzioan ikus-teak badu interesgarritasunik. Hona zein den sail bakoitzaren bidea 7 urte hauetan.

EUSKAL LIBURUAREN MARJINAZIOA

Euskarazko liburuaren presentzia sozialaz hitzegin beharko bagenu, aldi edo fase desberdinez mintzatu beharko genuke.

Lehen aldia: euskal liburua, debekatua. Gerran eta lehen gerraostean gertatu izan da likidazio hori.

Bigarren aldia: euskal liburua izkutatua, gordea. 1975 ingururarte euskal liburua dendatan eta erakustokietan ez zen hainbeste ikusten. Suskripzio sistemaz baliatzen ziren editorialak. Eta honela, produkzio-lerkutik (argitaletxea) kontsumatzailearengana (irakurlea) posta bidez egiten bait zuen ibilia, kalean ez zen deusetarako agertzen euskal liburua.

Eta gaur? Gaur euskal liburua, marjinatua dago. Bai ote? Nahi dena esango da, baina gaurregun ere euskarazko liburuak ez du presentzia sozialik. Zoaz TVEra, irratiatar, zenbait egunkaritar. Euskal liburugintzaren berririk ez dute, euskal idazlea ez-ezaguna da goitik behera. Berdin zaie Jakin zein Jokin esan (Bilbon gertatua). Makina bat horrelako esperientzia badugu. Kritika falta omen da. Kritika baino gehiago berri ematea falta da, rezentzioak, komentarioak, liburua ezagutzera ematea. Eginek, Argiak, eta Jakinek egin dezaketena ez da aski. Sistematikoki eta etengabe euskal komunikabide nagusietatik at dago euskal liburua.

EUSKAL KULTURA, KOLONIA OTE?

Euskal kultura kultur kolonia bilakatzeko arriskutan dago. Kultur kolonia, zer ote da hori? Ba, inportazioko pentsaeratik bizi behar duen lurraldea izan liteke, bertako edo produkzio autoktonoaren faltaz. Horixe da gaurko liburugintzak ematen duena. Sailez-sail liburu-motak grafikoan ikusita, batzuk "etxerraldioak" ematen dute, eta besteak "txabolak". Gaurregun, gure artean, irakaskuntza liburuak egiten dira, eta erlatiboki ugari egin ere; literatur liburuak ere ateratzen da kopuru apalagotan bada ere. Baina bestelako libururik? Gutxi, hobe, ia deus ez. Kultur liburu, tesi-liburu, saio-liburu, pentsaera-liburu ez du nehorik argitaratu nahi, dirudienez. Ez bait du dirurik ematen, horra arrazoiak. Merkatuak du errua. Merkatuaren koordenatuetan bizi behar duen argitaletxeak zer aterako duen bada kigu: saltzen bide dena. Zer eska genezaiokoe besterik? Arriskuak har ditzake, hori bai, baina ez bere buruaz beste egin. Eta horrela, emeki emeki, arian arian, gertatzen dena hau da: "inoren errurik gabe" liburu linguistiko-pedagogikoak jango duela gainerakoa.

Hurrengo galdera beste hau litzateke: baina zertarako euskara ikasi, euskara ikasteko bakarrik egiten bait dira liburuak euska-

raz? Espreski tinta lodiz idazten ari naiz, baina ez pentsa gero karrikatura hutsa egin nahi dudarik, joera utilitarista hau areagotuz joango bait da heldu diren urteetan.

LIBURU POLITIKA

Modu batera edo bestera herri guztiek dute bere liburu politika. Guk ezik, nonbait (ez edukitzea bera ez bada bat). Harrituta gelditu naiz, Frantzia Gobernua Sozialista agintera etorri zenean, zein seriotan hartu zuen liburuaren arazoa ikusita; berehala jarri zituen lanean azter batzordeak, idazle-mailan, argitaldari-mailan, eta irakurketaren arazoa aztertzeke.

Gurean liburuak begirune gutxi izan du agintearen aldetik. Laguntzatxo batzuk, eta kitto (kapitulu honetan, esango nuke, gainera, Gipuzkoako Foru Aldundia Eusko Jaurlaritza bera baino arduratuago ibili dela).

Limosnak aparte utzita, ez da, nik dakidalarik, euskal liburgintza aztertzeke eta, kasua balitz, bideratzeko urratsik egin instituzioen aldetik.

Kontsiderazio batzu egitera mugatuko naiz ni hemen, kontuan eduki beharko lirakeen puntu batzu seinatzera.

Puntu horietako bat, eta beharbada lehena, irakurketa da. Gurean, alfabetatetik hasi behar da. Gero, irakurzaletasuna piztu eta auspotu behar da, eta hori bi eratara behinik behin: batteko, biblioteka eta mediateken bidez irakurketa publikoa bultzatuz; eta besteko, irakaskuntza erreformatuz eskolatik bertatik has dadin irakurletasuna (beste komunikabideen erruz galtzen ari omen den zaletasuna).

Idazleei eskaintzeko laguntza izan daiteke bigarren neurri alorra. Idazlea da liburgintza berriaren katean uztairik ahulena. Autore-eskubideak berrikusi beharko lirake. Eta batez ere, merkatuak (eta argitaletxeek) inposatzen duten zentsura ekonomikoari sendabiderik aurkitu behar. Bazterturik dago autore asko; horien artean, bereziki, literatur kreatzaile zenbait eta (gurean) kultur liburuen egileak ia osorik.

Merkatuari ezin zaio utzi bere legea inposatzen, hona hirugarren neurri-eremua, aurrekoarekin hertsiki lotua. Beste era batera esanda, euskal liburgintzaren bidea ezin da argitaletxe bakarren eskutan utzi. Azkenean, merkatuak, jendearen unean uneko gustoak, eta argitaletxearen interes kontrolaezinak (ez nahitaez txarrak) erabakiko bait dute zein liburu-mota argitara eman eta zein ez. Azpi-azpian dagoen erizpidea, ekonomikoa da.

Printzipio honen argitan, instituzioen eskusartzea (ez hankasartzea) behar dugu, okerbideak zuzentzeko, planning bat eratzeko, etab. Editoria nazional baten auzi eztabaidagarria ere hementxe kokatzen da.

Printzipioetatik liburgintzaren produkzio konkretura, gaurkora, itzultzen bagara, nere ustetan behar beharrezkoa eta atzerazina da agintearen (edo kultur batzorde orokor bateratuaren, berdin dio) partehartzea. Zertarako? Horretarakoxe, liburu politika taxutzeko. Oraingo liburu produkzioari begiratu bat emanez ohartzen gara ez duela barne koherentziarik, ez duela hazkunde armonikorik, gai-sailen artean desoreka nabarmentzen dela. Literaturak eta irakaskuntz liburuak —honek batez ere, gainera— akaparitzen dute, adibidez, liburgintzaren %80. Non da kultur liburua, pentsaera-liburua? Kultur kolonia bilaka dakiguke euskal kultura. Joera expansionista bat (ahalik eta gai gehien euskaraz argitaratu) ala joera selektibo bat (zenbait gaitan bildu ahalegin osoa), bietatik zein aurrera atera jakin behar dugu. Alegia, zein neurritan diren osagarri/ukatzaile euskara eta erdara.

Ez hori bakarrik. Liburuaren politikuak ez du, gainera, zer liburu-mota atera behar den bakarrik esan nahi. Liburuaren egin-kizuna eta lekua definitzea, hona beste urratsa, gaur oraindik egin gabe duguna. Badirudi McLuhan-en eritzietara makurturik gaudela: liburuarenak egin du, joanak joan, Gutenberg Galaxia hil da, Marconi Galaxiaren garaian gaude. Telebista bai, hori gabe ez dago salbaziorik. Komunikabideen familia ohoretsu horretan, neskamearen atetik sartzen da 4 liburua. Zenizienta da liburua. Ez naiz hasiko hemen liburuaren aldeko kantutan. Aipamen soil batekin aski dut, "L'éditeur, pourquoi?" liburutik hartuta:

"Moyen de communication économique et souple par excellence il met à la disposition de tous, au moindre cout, tout le patrimoine intellectuel de l'humanité (...) Produit par un grand nombre d'esprits différents, sans cesse en éveil, il met sans cesse à jour, pour nous, le tableau de la vie intellectuelle dans le monde. Moins fugace que la presse, il s'intéresse à l'événement. Moins directif que la radio et la télévision, il nous aide à exercer notre liberté et notre jugement. A l'affût de toutes les nouveautés pédagogiques, il nous donne sur les hommes et les techniques une information toujours plus claire. Encyclopédie ou simple fascicule, il répond à tous les degrés de notre curiosité. Et, mais ce n'est pas sa moindre tache, il est aussi, pour tous, une source de joies et de distractions".

Gauzatxo bat gehiago: Euskal kulturak behar beharrezkoa du liburua, askatasun —eta demokrazi— tresna bezala ezeze euskara bera finkatzeko, estabilizatzeko eta normaltzeko ere. Belarri kulturatik (aho-literatura) telebistara transiziorik gabe igarotzea, arrisku handiko jauzizat jotzen dugu.

Errebindika dezagun liburua euskaraz.

Literaturgintza

LITERATURAREN KRISIAZ

Literaturaren krisiaz artikulua. Literaturaren krisiaz mahain-
inguruak. Literaturaren krisia denon ahotan eta aiputan egon da
aspaldi honetan.

Baina zein krisi? Zer da krisi hori? Azterketa eta xehetasun
gutxi ikusi dut nik. Azter-norabide batzu seinatzen dira, egia
da, baina ez doa inor askoz urrunago.

Produkzioaren krisiaz mintzo dira batzu: ez da literaturarik
egiten. Kalitate-krisiaz mintzatzera gutxiago ausartzen dira: egi-
ten den literatura, txarra da. Literaturaren gizarte-giroa ere ai-
patzen da: literatura egin egiten da, baina ez du oihartzunik
gure gizartean, "boom" politikoaren erruz. Editorialen aldeti-
kako literaturarekiko ardura eta axolarik eza ere sarri salatzen
da. Sistema literarioaren akatsak aipatzen dituzte batzuk, bi di-
rekzioan: bateko, ez dago irakurleria literaturzale bat; eta bes-
teko, egilearen eta irakurlearen arteko bitartekariak falta dira,
bereziki kritika.

Uste dut pista oso interesgarriak direla hauek denak. Sakondu
egin behar. Eta, batez ere puntuz-puntu dena frogatu, astiro eta
xeheki. Esate baterako, argitu egin beharko litzateke produkzio-
krisiaz zer esan nahi den. Kontzeptuak zehaztu. Ez da egia gu-
txiago produkzitzen dela, lehen baino gutxiago argitaratzen
dela. Estatistikak hor daude alderantzizkoa frogatzeko. Hori se-
guru.

Produkzioaren kalitatean ote dago krisia? Zenbait kritika ildo
honetatik abiatzen dira. X. Letek gaurko kreazioaren akats
hauek aipatzen ditu: "una pobreza referencial enorme por un
lado y, por otro, un compromiso autocomplaciente en una lite-
ratura que pretendiéndose más auténtica, más humana, más
personal, no es sino el exponente de pequeñas elucubraciones
que difícilmente trascienden un ámbito de empobrecida
subjetividad". Alegia, Orixek esango lukeen "arnasa" falta
zaiola euskal literaturari.

J. Azurmendi "ez dagoen krisia eta badagoenaz" mintzatu da.
Hori egotekotan kreazio-motan somatzen du krisia Azurmendik.
Akats hauek salatzen dizkio berak gaurko sorkuntzari: modu za-
harrak eta berriak, kastatu izana, narratiba-modu pobrea eta
simplea izatea, espermentalismoa, panfletarismo kutsua, litera-
tur berrikuntzaren endogamia, prosaren jite bizikoa, eta apropos
bilaturiko marjinalismoa eta autokonmiserazioa.

Mikel Hernandez Abaituak hirutan oinarritzen du krisia: ba-
tetik, autore asko oso goiz jubilatzen da; bestetik, kritikarik ez
da onartzen, edo hobe, kritika inpresionista bai, baina kritika
zientifikoarekiko mezpretxua dago; eta hirugarrenik, irakurle-
goin urriarekin moral handia behar du idazleak, handiegia.

Eritzi hauek irakurritak, literaturaren krisia onartzeko eragoz-
penik ez dut nik baño ere. Krisi kontzeptua zehaztu eta argituz
gero, arestian esan bezala.

Neretzat, produkzio aldetik ez dago krisirik. Lehen baino li-
buru gehiago ateratzen da. Kreazio aldetik, baietz uste dut, J.
Azurmendi batek aipatzen duen zentzuan, baina ez batzuek (eta
ez zaharrek bakarrik) egin ohi dutenez, konparatiboki, aurrekoa
askoz hobe izan bailitzen. Nostalgiaz ari garela askotan esango
nuke. Eta nostalgia aipatu dugunez, zer da nostalgia besterik
etengabe aipatzen dugun 1964 inguruko literatur giro hura?
Gaurkoa baino hobe ote zen, gero? Zarata gehiago ateratzen
zuela Arestik, edo literatur obra batek, eta literatur giroaren
urre-garaitzat jotzen dugu hura besterik gabe? Oihartzun sozial
gehiago zuen literaturak edo, hobeto, hertsia goa zenez inguru-
nea, eskandalo eta polemika gehiago sortzen zen han? Besterik
da giro sozial hobe izatea. Zentzu honetan, gaurko giroa ordu-
koa baino sanoagoa dela esango nuke, sanoagoa, pluralagoa, za-
balagoa, normalagoa.

Hitz bat gehiago: gaurregun literatura baino areago literatur
gizona bera dagoela krisipean esango nuke. Zentzu honetan: li-

teratoari giroa, ingurunea, falta zaio, kafetegiak, tabernak, sa-
gardotegiak, txokoak, literatur zirkuluak, elkarteak, plataformak,
organoak. Hor pizten, eta mantentzen da literatur bokazioa. Ho-
riek ugaltzean, joerak, jeneroak, saioak dibersifikatzen eta aber-
rasten dira elkar ukatuz edota osatuz. Eta plataforma gehiago,
organo ugariago, aldizkari gehiago beharko ditugu gure literatu-
rak garapenik izan dezan nahi badugu. Kasu!: literatur saltsarik
badago (askok uste baino gehiago, eta ziurrenik sekula baino
gehiago), literatur aldizkaririk badago, bai, baina ugaltu egin
behar dira. Ugaltu eta indartu, egoera erorkor eta ahulegian
aurkitzen dira eta sarritan.

Eta amaitzeko, behin eta berriz baieztu dudana errepikatuko
nuke: "literaturaren krisia", baldin badago edo dagoen neu-
rrian, koiunturala da. Esplika nadin. Literatur liburua ez dago
beste liburu motak baino arrisku handiagoan, ez eta hurrik
eman ere. Alderantziz esango nuke. Neretzako, zifrak eskutan,
kultur liburua dago arriskutan, desager zorian. Eta ez gurean
bakarrik. Gainerako kultur minorietan ere joera beretsua nabari
da. Argi pittin bat eman diezaguke eremu linguistiko txikitako
liburugintza aztertu ondoren, A. M. Guell eta M. Reixach kata-
lanak diotenak:

"Un dels camps —potser el camp— privilegiats en la producció
editorial dels països d'Àrea lingüística petita és el de la literatu-
ra".

Euskal literatura biziko da. Osasun bera opa diet beste liburu
mota batzuei.

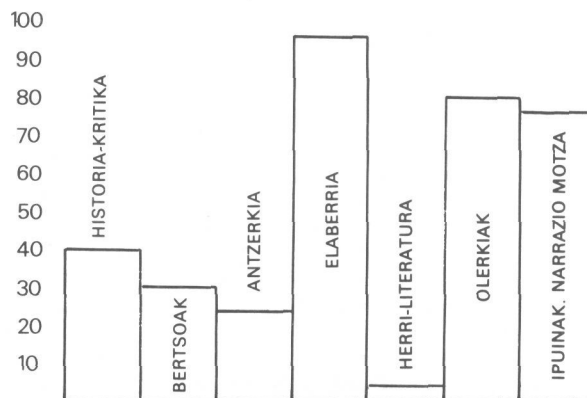
LITERATURA BARNETIK

Literatura barne-sailetan banatuz, hona hemen 1976-1982 ur-
teetako bakoitzaren, zenbakitan eta laukian:

	%
Historia. Kritika	11
Bertsoak	8,5
Antzerkia	7
Elaberria	27,5
Herri literatura	2
Olerkiak	22,5
Ipuinak. Narrazio motza	21

Han eta hemen esaten dena gezurtatuz, garbi ikus daiteke
hemen narratibaren lehentasuna. Sailok banaká hartuta nobela-
gintza da nagusi. Zertan esanik ez azpi-sail honi narratiba mo-
txarena gehitzen badiogu. Bien artean 48,5 egiten da, ia-ia pro-
dukzio osoaren erdia.

Nere ustetan harritzekoena zera da, alegia, antzerkiak hain
arrakasta gutxi izatea, dozena pare bat obra eta kitto. Kantaldi-
tatik teatrorra nola ez da pasalekurik gertatu?

1976KO ILUSIOAK, ITZALITA

Franco hil zelarrik posibilitateak oro bere baitan gordetzen zituena kutxa bapatean ireki genuela ematen zuen. Dena zen ahalbide, etorkizun, irekidura, euforia. Esperantza. Dena zen gerora begiratzea. Kulturaren ere.

Kulturaren batez ere. Kultura, hain zanpatua egona, jasotzeko, sustatzeko, indartzeko, garatzeko, "geure politika" egingo genuen. "Euskal komunikabideen urtea" izendatu genuen 1976, hasteko. Alfabetatzeak ezin zezakeen problemarik izan laguntza-aren aldetik azpiegitura finkatzeko.

Geroak bestelakorik erakutsi du. Eta gauza askotan klandestinitate-garaiko nostalgia izateko arrazoirik ez zaigu falta. Literaturak ere laguntza eta giro hobirik izango zituelakoan geunden. Izan ote ditu? Ez nago ziur.

Bai. Literaturaren desarrolloaz bagenuen esperantzarik. 1976an bertan, Euskal Idazleak, Gaur liburuaren sarrean, J. Azurmendik idatzi zuena datorkit gogora. Hona haren hitzak:

"Hurrengo urteotarako, teatroari aitortuko nizkioke xantze hobereak, idazleek hortik jotzen badute behinik-behin. Irakurleria haundirik azkar lortzea baino errazago da, bizpahiru urtetan lor daitekeena, entzule-ikusleria haundi bat. Jendeak elkarrengana biltzeko gogoia duela ere, badirudi. Askatasun euforiak eta, informazio goseak eta, giro aproposa sortzen dute teatroarentzat. Baina ezin teatro klasiko-klasiko bat izango litzateke. Ikusleak ikuskari eta kantaldietara ohiturik daude eta ohiturotan orientatu beharko luke antzerkiak. Nobelak, nik uste, oportunitate onak ditu. Orain arte gehien landua saioa da. Nobela, hein batetan, saio da. Joandako urteon jorra bat egin nahi bada —eta ezinbestekoa dugu, nik uste—, jenero egokiena nobela izan liteke: klandestinitate, gartzela, herbeste gaiak barrentzeko eta goitzeko, nahiz beste mila problema planteatzeko; gudate urteek ere lan-keta literario bat merezi luteke. Saioak, nik uste, bere mailari eutsiko dio. Zerbait literarioago bihurtuko balitz, irabazi egingo luke".

Xantzerik handienak teatroari aitortzen dizkio. Profeta txarra da Joxe, geroak ez bait dio arrazoirik eman. Teatroak ez du hazkunde espektakularrik izan. Nobelari oportunitate onak ematen dizkio. Hala izan ditu, baina Joxek markatzen dizkionak ez ditu erabili, giro eta historia soziopolitikoetakoak, alegia. Eta saioak? Saioak ez dio bere mailari eutsi, porrot egin du.

Frankismondoan dekantazio handi bat jasan dugu batzuk. Gehiago espero genuen.

TOPIKOEN BIZIALDI LUZEA

—poesia prosa baino ugariago omen.

—ez omen dago literatur kritikarik.

"Los tópicos tienen larga vida, sobre todo cuando hay gente perezosa (no diré aviesa) empeñada en su continuidad", idatzi zuen L. Mitxelenak UZEIri eta beste askori eraso zientean. Eta halaxe da, bizitze luzea dute topikoek, ez dakit zergatik.

Bada topiko zenbait, euskal literaturaz, iraupen harrigarri han eta hemen, ateratzen dena. Aipa ditzadan bi: bata, prosa baino poesia gehiago egiten dela; eta bigarrena, ez dagoela kritikarik.

Prosa baino poesia gehiago idazten omen da. Hitzek hitz idatzia edo idarokia frango aldiz ikusi dugu eritzi horixe.

Koldo Izagirrek "publikatzen den gehiena poesia duk" esan zuen 1980an. 1981ean poesia prosaren azpitik jartzen du L. Mitxelenak.

Usteak erdia ustel? Ez; osoa ustel. Ez naiz sartzen hemen barne-balio eta kalitate kontutan. Kantitatearena garbi dut. Ikus bestela zifrak. Frankismondoko konputo orokorrean literatur produkzioaren ia erdia narratiboko literatura da, elaberria, ipuina eta holako. Zehatz-mehatz: %48,6. Aldi berean, olerkiaren pisua % 22,5 da.

Eta ez hori bakarrik. Konstatazio bat eginez, deklarazioak irakurriz, begien bistakoa da literaturazale gazteak narratibazale direla, eta beraien produkzio gehiena prosa dela eta ez poesia. Eta ene gardiz, literatur berrikuntzarik inon ageri bada, narratibano dago holakorik.

Aipatu nahi dudana bigarren topikoa, kritikarik ezarena da. Duela 20-30 urte baino kritika gutxiago omen dago gaur. Luis Mitxelenaren esaldi horri erantzunez, J. Landak, orduko eta oraingo kritikak kontatzeko nekea bere gain hartu du eta eritzi hori arras gezurtatu. Kritika gehiago agertzen da gaur, gehiegi eta aski ez izanik ere. Zer esan nahi da orduan, oraingo kritika eskasa dela eta ordukoa ona? Bi aldiak konparatuz J. Azurmendik, ematen duen eritzia hitzez hitz onartzen dut:

"(...Kritikak ez du, beharbada, lehenago batetan izan duen pisu edo argitasun hori hartzen. Baina lehen egiten zen kritika nolakoa zen? Konpromisozko edo situaziozko kritika pilo baten artean, kritika inportante batzu agertzen dira, baten batzu. Baina kritika horien inportantzia ez dago balio literarioan, linguistiko edo sozialean baizik. Kontutan izan orduan zegoela batasunaren auzia, garbi-mordoilo, kaleratu beharra, etabar. Kuriosoa da garai hartan linguista on bat —Mitxelena alegia— izatea kritikarik onena. Baina kritika modu hura gaur egun aplikaziozko gabeko kritika izango litzateke ehuneko larogaitamarretan. (...) Gaur egiten den kritika modua —erabat ezberdina— ez dago pentsatzerik hango moduarekin edo orduko estiloarekin bete litekeenik. Gaur egiten den kritika raso beste gauza bat da, eta estriktu izan nahi badugu, gaur egiten da literatur kritika eta ez orduan".

Eta, azkenik, J. Azurmendi beraren hitzekin itxiko dut arazoa, nahiz eta baden zer esanik bai kritika motez eta bai kritika maila ezberdinez.

"Behin eta berriro agertzen ari da kritikarik ez dago roilo hori. Eta hau aurretik esan beharra dago. Euskal Herrian kritika badago, eta proportzioan, ez lehenago baino gutxiago eta ezta tokatzen zaiguna baino askoz gutxiago, nahiz eta hau oso zaila izan neurtzeko. Eta gainera, kritika modu askotakoa dago".

EGUNGO NARRATIBAREN EGOERA

Euskarazko produkzio bibliografikoaren historia, azken 15-20 urte hauetan, etengabeko gorakada baten historia da, kantitatez nahiz kalitatez. Literatur liburuaren ere gora joan da, bestelako liburuak baino ere abia biziagoan.

Sarreratxo gisa zifra, esanguratsu batzu gogora ditzagun. Azken 7 urteotako produkzioak bere osotasunean 1.400 liburuaren kopurua jo eta pasa egiten du, eta honetatik %40ren bat literatur liburuak osatzen du, eta azken hauetatik ia erdia narratibari dagokio, nobela eta ipuin.

Ondoko lerro hauetan narratibari lotuko gataizkio, ikuspegi orokor eta arin bat eskainiz, joera nabarmenak bereiztuz. Esan bezala, arin eta gaingiroki, autoreak eta idazlanak pilatu gabe, azken aldiko narratibaren lerro nagusi batzu deskribatuz.

1. EUSKAL NOBELA MODERNOA: BILAKETA 3 NORABIDETAN

Sail honetako nobelagintza da kritikoen ustetan alkantzu eta mailarik gorenekoak jo dituen. Beronen historia gaiaren aldetik eta batez ere formaren aldetik etengabeko bilaketaren historia da azken urteotan.

Jenero honen barruan 3 ulertzapen bereiz genitzake:

a) Gerraosteko euskal nobelaren lehen berrikuntza J. L. Alvarez Enparantza "Txillardegik" ekarri zuen. Autore emankorra eta polifazetiko honek, 1957an "Leturiaren Egunkari Ezkutua" argitaratu eman zuen, eta geroztik "Elsa Scheelen" eta "Haizeaz bestaldetik". Euskal nobelaren bide klasikotik ateratzen lehena izatea da Txillardegiren merezimendua. Honen berrikuntza gaiaren aldekoa da batipat, eta, neurri apalagoan, formaren aldekoa.

b) Euskarazko elaberriaren berrikuntzarik garrantzikoena "nouveau roman" zaharraren eta geroago, berezikiago, Hegoameriketako nobelaren eraginez gertatu da gure artean. (Modu jeneriko batez biltzen ditut hemen biak). Linea honetan aurkitzen ditugu Joxeaustín Arrieta, Arantxa Urretabizkaia, Jon Lariz, Manex Erdozainzi, J. J. Irigoien, Iñaki Garmendia, eta bereziki Bernardo Atxaga, Ramón Saizarbitoria eta Anjel Lertxundi.

Atxaga hartzen da gaur egun etorkizun handienetako euskal literaturgiletzat. Bide propioa urratu nahita dabil. Saizarbitoria

da egungo euskal nobelagilerik kontsakratuena. Nobela modernoaren ezagutzaila, bera izan da euskal nobelagintza modernoaren inizatzailea. Modernutasun tematikoa Txillardegiri zor zaion bezala, narrazioaren modernutasun formala Saizarbitoriari aitortzen zaio. A. Lertxundik, bestalde, bere "Hamaseigarrenean aidanez" nobela sarituarekin lehen lekuetako bat bereganatu du nobelagintzan ere. Narrazioaren teknika teoriak ezagutu ezeze praktikatu egiten du maisuki. Bera dugu gure García Márquez. c) Nobelaren hirugarren ulertzapena "roman" delakoarena da. Lantzaile bereziak ezeza bakarrik Federiko Krutwig Sagredo da. Honen "Mikelditarrak" XIX mende hondarretako "roman"aren tradizio handian kokatzen da. Lukacsekin Krutwigek osotasun bat bezala ulertzen du nobela, testu heterogeneo bezala, anizkorra eta irekia, ikusera orokorrekoa.

2. KONTSUMOKO NOBELA

Kontsumokotzat joenezakeen nobelak ez du besteen ainako pretentsiorik literaturaren aldetik. Baina badu lekuerik hemen, eta ez txikia gainera, euskal literaturaren barruan berria bait da. Nobela mota honen lehen helburuetako bat idazkera erraza lorzea da, publiko handira iristea, "zirkuitu herritarrera", narratiboteknikak erraz samarra erabiliz. Hauxe da, hedakuntzarik handiena duen literatura, irakurrera erraz eta atsegineko liburuaren hutsunea betetzen bait du, alfabetatze-prozesuan dagoen herri batetan hain beharrezkoa den liburu motarena.

Bide nobelistiko honetan ez dago kultibatzaile gehiegi. Bi idazle nabarmentzen dira: Xabier Gereño eta Gotzon Garate, biak oso emankorrak. Eta berrikitan Maite Lazkano, erdaratik euskarara emigratutako idazle ezaguna.

Destakatzekoa da itzulpenak, hasieratan batez ere, nobelagintza atseginarekin, kontsumokoaren bidea jarraitu izan duela, eta era berezi batetan abentura nobelarena, Schiller-en, Defoe-ren, Julio Verne-ren, Salgari-ren, Melville-ren, J. London-en, Mark Twain-en, eta abarren itzulpenekin.

3. HISTORIA ETA MITOLOGIA NOBELATUAK

Gereño anaiek, eta beste zenbaitek, hala nola, Agustín Zubikarai, Iñaki Azkune eta Jesus Mari Arrieta jaunek, lantzen duten narratiba ere, teknika sinplekoa da baina kulturazki biziki interesgarria geure historia berreskuratzeko. Eskolan ikasterik izan ez genuen geure historiaren hutsunea betetzera dator ahalegin hau. Zumalakarregi, Ertaroko nekazal erreboltak, Orreagako gudua, eta baita euskal mitologiaren pertsonaia eta legenda batzu, horra nobelagintza mota honen gaietako batzu. Lehenago bide beretik jo izan zuten teatroan Jon Etxaide batek, Etxahun batek, Junes Casenave batek, Piarres Larzabal batek.

4. NARRATIBA LABURRA

Belaunaldi berriaren gustokoa da narratiboa laburra, antza denez. Idazle gazte bat baino gehiago iritsi da idazkintza literarioa bide honetatik. Horrela, autore gazteen errebindikapen izan zena, narratiboa literarioa —aurreko hamarurtealdian ia-ia ez zegoela eta—, gaurregun berauen alor aukeratuena bilakatu da. Hain erabilia ze jenero berezi bat da egun.

Idazlan motak dira, laburrak, gorputz eskasekoak, lan txikerrak, anbizio gutxiak, saiolanak, gaizki burutuak sarri, funts gutxiak maiz, askotan hasiberrien obrak. Honi erantsi behar zaio prosa bapateko batetan emanak direla lanok, errazean, kaleko hizkuntzan, ez akademikoan, eta hizkuntza biziaren alderdi agresiboak bereziki lantzen dituztela.

Bi eratako narratiba laburra landu ohi dela esan dezakegu, segun eta helburua zein den. Nolabait esatearren, helburu "literarioa" duena eta helburu "pedagogiko-didaktikoa" duena bereiz ditzakegu. Narratiboa planteorik modernoak, forma eta formula berrien bilaketak eta saiok, narratiboa-esperimentuak eta esperientzialismoak lehen gisako narratibaren eman ohi dira, alegia, helburutzat literatura lantzea duen horretan. Hemen, elabe-

ria, ipuina "kontakizunaren abentura" dira, estilistika, sorkuntza semantikoa, literatura zentzu hertsiz-hertsian.

Erlatibuki kultibatzaile gutxi egon den narratibaren alorrean, eta aurreko belaunaldiaren erdi gatazkan, aise urratu ahal izan dituzte bide berriak autore gazteek (eta ez hain gazteek). Nabarmen daitezke Bernardo Atxaga, Luis Haranburu, José Agustín Arrieta, Ibon Sarasola, Patxi Zabaleta, Josu Landa, Pablo Sastre, Mariasun Landa, Joxan Ormazabal, Jon Kazenave, etab.

Duela urte batzu, narratiba mota honek solilokio, barne-bakarriketa itxura hartu ohi zuen sarri; prosa intimista da, gramatikazko lehen pertsonakoa, konfidentziala, non idazleak bere barne-mundua komunikatu baino gehiago unean uneko sentierak (estado anímico) ematen zituen. Balio handiko lanen ondoan idazle hasiberrien heldubako obrarik ere argitaratu da hemen. Bakarriketa dira J.I. Garmendiaren "Hitzakia", K. Izagirren "Zergatik bai", Maripi Solbesen "Haize Lainotuaren nekeak". (Bakarriketa dira, baita, hats handiagoko "100 metro" eta "Ene Jesús" R. Saizarbitoriarenak, eta "Zergatik Panpox" A. Urretabizkaiarena.

Aipamen berezia zor zaio fantasia lirikoari, prosa poetikoari. Sekula baino prosa literari gehiago idazten da. Koldo Izagirre eta honen "Gauzetan" nabarmen ditzakegu.

Arestian aipatu dugun narratiba motaren beste bidea, nola-bait esan, "didaktikoa" da. Egileek gehiago zaintzen dute hizkuntza bere alderdi linguistikoetan eta pedagogiko-didaktikoetan. Aurrekoen mailarik eta kalitatetik ez dute beti hartzen literaturaren aldetik. Ipuinaren bi trateretan zangalatraba aurkitzen dugu berriz A. Lertxundi. Honez gain aipatu behar ditugu M. Zarate, J. L. Davant, L. Iriondo.

Literatur pretentsio gutxiagoz, sail honetantxe kokatzen da oinarrizko euskararen egin ohi den narratiba. Hauen artean, "Hitz Egin" metoduko elaberriak, Barkaitzegi taldearen "Euskara erraza" saileko elaberri motak, euskalduntze-alfabetatzek ikasleentzako irakurgaiak. Labur-bilduz esanda, narratiba didaktikoa produkzio ugaria du, baina literaturki ez du interes handiegirik.

5. OROITZAPENAK ETA OHITURAK

Bistakoa denez, idazle gazteen artean literatur mota hau lantzen duen gutxi dago. Daniel Landart salbuespen da, gazte izanik memoriak idatzi bait ditu.

Jenero hau gure artean ez da jomuga dokumentalen edo soziologikoen zalea. Bizitza konkretu baten edo garai batetako oroitzapenak eta abenturak dira, baina tonu pertsonalean moldatuak, esperientzia partikular bezala eta garai hori dokumentatzeko asmorik gabe.

Nahiz S. Irizarrek, E. Salaberrik, Ataño, Alkainek, J.I. Irastustak eta D. Landartek beren memoriak idaztean, nahiz A. Zubikarai, P. Berasategik, Markina Zarrak, I. Zubirik, Tx. Peillenek, Bordarik edo M. Zaratek pertsonaia zein egoerak deskribatzen.

Narratiba honek Baroja dakarkigu gogora, herri mailako giza-kumeen deskribapenagatik edota kontaktzen zaizkigun pertsonaien bizitzak "barojatarrak" direlako.

6. HITZERDI BAT, AMAITZEKO

Azken urteotan aurrerapenik frango egin dugu literaturan, formaren eta gaiaren aldetik. Modernoagoa da egun literatura, Literatur korrante nagusietara iragazkorragoa, batipat Erteuropako eta Hegoameriketakoetara. Hedadura estetiko-literari berriak esperimendatzen dira, eta bide berriak aurkitu nahi dira...

Berrikuntza honetan narratiba atara da denen gainetik irabazle. Seguraski berau da modernutasun gehiena bereganatu duena, hala gaien aldetik nola formaren aldetik.

Narratibaren gaurko berrikuntza eta berpizte hauek gazte literato unibertsitariari zor zaie hein handi batetan. Egia da goizegi dela benetako balioak neurtzeko, baina gazteak etorkizuna berea duenez, eta literatur balio dudagabekorik badenez hauen artean, zergatik ez pentsa gero prometa garri bat dugula aurrean?

Joan Mari TORREALDAY